

Joachimas Lelevelis

ir pagalbinių istorijos mokslų praeitis, dabartis bei ateitis

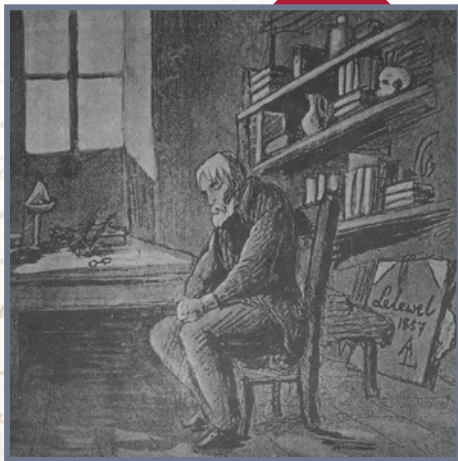
Joachim Lelewel

i przeszłość, terażniejszość oraz przyszłość nauk pomocniczych historii

2022 m. birželio 15–17 d. / 15–17 czerwca 2022 r.

Lietuvos mokslų akademija, Vilnius (Gedimino pr. 3) /
Litewska Akademia Nauk, Wilno (Gedimino pr. 3)

Konferencijos tezės / Abstrakty konferencji

J. Lelevelis darbo kambaryje, autorius
Aleksander Lesser, 1889 (VU biblioteka,
Rankraščių skyrius, F12-483)
J. Lelevelio autografas, (VU biblioteka,
Rankraščių skyrius, F12-159)

Józef Mianowski w Uniwersytecie Wileńskim i Akademii Medyko-Chirurgicznej. Sukcesy i porażki kariery akademickiej w okresie wileńskim

Prof. dr hab. LESZEK ZASZTOWT

(Uniwersytet Warszawski)

Józef Mianowski (1804-1879), absolwent szkoły bazylianów w Humaniu, swe studia w Uniwersytecie Wileńskim rozpoczął w 1823 roku na Wydziale Lekarskim. Ukończył je w 1827 roku, a od lipca 1828 roku był doktorem medycyny. Został zatrudniony jako pomocnik ordynatora profesora Jędrzeja Śniadeckiego w klinice uniwersyteckiej oraz wykładowca w uniwersytecie. Po likwidacji Uniwersytetu w maju 1832 roku przeszedł do utworzonej wówczas z dawnego Wydziału Lekarskiego Akademii Medyko-Chirurgicznej w Wilnie. Kontynuował tam wcześniejsze wykłady przede wszystkim fizjologii. W grudniu 1834 roku po obronie pracy o teorii leczenia gruźlicy został adiunktem. Wykładał wówczas oprócz fizjologii także terapię ogólną oraz zoofizjologię dla weterynarzy. W latach 1830. rozszerzał również, m.in. w czasie podróży zagranicznych, swą specjalizację w zakresie potożnictwa i chorób kobiecych. Profesorem nadzwyczajnym Akademii został około 1838 roku (praca *O złamaniach kości*), a profesorem zwyczajnym w styczniu 1840. Jego, wydawać by się mogło, doskonała i szybka kariera miała jednak kilka poważnych zwrotów i zapaści, które z różnych powodów mogły doprowadzić nie tylko do rozstania z nauką, ale także do poważnych konsekwencji politycznych. O tych meandrach jego kariery akademickiej traktuje referat. Podstawowym pytaniem jest: czy uczony, ówczesny naukowiec i lekarz praktyk, mógł nie zważając na osobiste tragedie i poważne polityczne oskarżenia, kontynuować karierę naukową i osiągnąć sukces? Apogeum jego kariery była funkcja w Warszawie: rektorstwo w warszawskiej Szkole Głównej (1862-1869), jedynej wówczas polskiej uczelni w zaborze rosyjskim, która stała się kolebką warszawskiego pozytywizmu.

Juzefas Mianovskis Vilniaus universitete ir Medicinos chirurgijos akademijoje. Vilniaus laikotarpio akademinės karjeros sėkmės ir nesėkmės

Prof. habil. dr. LESZEK ZASZTOWT

(Varšuvos universitetas)

Juzefas Mianovskis (1804–1879), baigęs bazilijonų mokyklą Umanėje, 1823 metais pradėjo studijas Vilniaus universitete Medicinos fakultete. Studijas baigė 1827 metais, o nuo 1828 m. liepos dirbo gydytoju. Jis buvo įdarbintas profesoriaus ordinatoriaus Andriaus

Šniadeckio (Jędrzej Śniadecki) asistentu universiteto klinikoje ir dėstytoju universitete. Likvidavus universitetą, 1832 m. gegužę jis persikėlė į Medicinos chirurgijos akademiją Vilniuje, kuri tuomet buvo įkurta buvusio Medicinos fakulteto pagrindu. Ten jis tęsė savo ankstesnes paskaitas, daugiausia apie fiziologiją. 1834 m. gruodį, apgynęs disertaciją apie tuberkuliozės gydymo teoriją, jis tapo adjunktų. Tuo metu, be fiziologijos, jis taip pat skaitė ir bendrosios terapijos bei gyvūnų fiziologijos paskaitas veterinarams. XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje jis taip pat plėtė savo specializaciją akušerijos ir moterų ligų srityje, tai, be kita ko, darė kelionių į užsienį metu. Apie 1838 m. jis tapo ypatinguoju Akademijos profesoriumi (darbas „Kaulų lūžiai“), o 1840 m. sausį – nuolatinis profesoriumi.

Jo, atrodytų, tobuloje ir greitoje karjeroje buvo keletas rimtų posūkių ir nuosmukių, kurie dėl įvairių priežasčių galėjo lemti ne tik pasitraukimą iš mokslo, bet ir rimtas politines pasekmes. Pranešime nagrinėjami šie jo akademinės karjeros vingiai. Pagrindinis keliamas klausimas: ar tuo metu mokslininkas ir gydytojas praktikas galėjo nepaisyti asmeninių tragedijų ir rimtų politinių kaltinimų bei tęsti mokslinę karjerą ir pasiekti sėkmę? Jo karjeros apogėjus buvo rektorius pareigos Varšuvos vyriausioje mokykloje (1862–1869), vienintelėje tuo metu lenkų aukštojoje mokykloje Rusijos užimtoje teritorijoje, kuri tapo Varšuvos pozityvizmo lopšiu.

Joachim Lelewel jako historyk powstania listopadowego. Między publicystyką a historiografią

Prof. dr hab. NORBERT KASPAREK

(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie;
Archiwum Państwowe w Olsztynie)

Czy tuż po 1831 roku mamy do czynienia z publicystyką, emigracyjnymi swarami czy z historykami próbującymi opisać przegraną rewolucję (jak najczęściej nazywano wówczas powstanie listopadowe)? Odpowiedź nie jest prosta. Wystąpienia Joachima Lelewela były podyktowane walką polityczną, ale i też troską o zachowanie pamięci o wydarzeniach 1831, zwłaszcza na ziemiach litewskich. Jego wystąpienia były tak naprawdę czymś pośrednim między opracowaniem a źródłem. Dostarczały one informacji (źródło) o tych wydarzeniach, ale były i projekcją widzenia problemu wg aktualnych „potrzeb” walki emigracyjnej. Oczywiście słowo potrzeb umieszczam w cudzysłowie. Wielu autorów z uczestnika wydarzeń próbowało przekształcić się w historyka opisywanej przeszłości, z przemilczeniami, co do roli innych, natomiast z nadmiernym eksponowaniem własnej osoby. I historyk Joachim Lelewel nie był od tego wolny. Wszak w 1831 był przede wszystkim politykiem.

Joachimas Lelevelis kaip 1830–1831 m. sukilimo istorikas. Tarp publicistikos ir istoriografijos

Prof. habil. dr. NORBERT KASPAREK

(Varmijos–Mozūrų universitetas Olštynę; Valstybinis archyvas Olštynę)

Su kuo susiduriame po 1831 metų – su publicistika, barniais emigracijoje ar su istorikais, bandančiais aprašyti pralaimėtą revoliuciją (tada dažniausiai buvo vadinamas 1830–1831 m. sukilimas)? Atsakymas nėra paprastas.

Joachimo Lelevelio pasisakymus padiktavo ne tik politinė kova, bet ir rūpestis išsaugoti 1831 metų įvykių atminimą, ypač Lietuvos žemėse. Jo pasisakymai iš tikrųjų buvo kažkas tarp mokslinio veikalo ir šaltinio. Jie teikė informaciją (šaltinis) apie šiuos įvykius, bet buvo ir problemos matymo projekcija, pritaikyta aktualiems emigracinės kovos „poreikiams“. Žinoma, poreikius rašau su kabutėmis.

Daugelis autorių iš įvykių dalyvio bandė persikūnyti į aprašomos praeities istoriką, nutylėdami kitų vaidmenį, bet perdėtai išskeldami savo paties asmenį. Ir istorikas Joachimas Lelevelis nuo to nebuvo laisvas. Juk 1831 metais jis pirmiausia buvo politikas.

Joachim Lelewel – polski emigrant we francuskim środowisku naukowym

Dr EWELINA TARKOWSKA

(Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, badaczka niezależna)

Po upadku powstania listopadowego i udaniu się na emigrację Joachim Lelewel większość swojego życia spędził w Belgii, ale pomimo tego stał się częścią również francuskiego środowiska naukowego, przede wszystkim w odniesieniu do nauk pomocniczych historii: numizmatyki i geografii historycznej.

Wielki sukces odniosła jego publikacja „Numismatique du moyen âge” („Numizmatyka Średniowiecza”) wydana w Paryżu w 1835 roku. Joachim Lelewel był cytowany w publikacjach ówczesnych, które ukazywały się na łamach „Bibliothèque de l'école des chartes” oraz „Revue de la numismatique française”. Blisko współpracował z redakcją tego czasopisma. Pozostawał z bliskich relacjach z jego wydawcami: Étienne Cartier i Louis de La Saussaye jak również z innymi czołowymi numizmatykami tamtej epoki: Félicien de Saulcy i André Jeuffrain. Natomiast Sebastian Norblin i Charles Ducas używali mu monety z własnych kolekcji do badań naukowych.

Odnośnie geografii historycznej największym dziełem Joachima Lelewela był „Atlas geografii średniowiecznej” wydany w 1849 roku oraz „Géographie du moyen âge” („Geografia wieków średnich”) w czterech tomach wydana w 1852 roku w Brukseli. „Geografia” spotkała się z mniejszym zainteresowaniem francuskich uczonych niż „Numizmatyka”, ale

bez wątpienia to również było dzieło warte uwagi. Przychylny był mu wybitny geograf Edme François Jomard, który również od lat zajmował się geografią i kartografią. Podziwiał go młody Louis-Amélie Sédillot, który cenił wnioski Joachima Lelewela dotyczące świata arabskiego.

Do wyników badań Joachima Lelewela odwoływano się we Francji nie tylko w jego epoce, ale również w następnych dziesięcioleciach. Był podziwiany za sporządzanie dokładnych rysunków monet oraz przygotowanie map, które wymagały z jego strony ogromnej pracowitości i talentu. Lelewel pozostał autorytetem dla kolejnych pokoleń badaczy, zaś jego badania znacznie przyczyniły się do rozwoju nauk pomocniczych historii.

Joachimas Lelevelis – lenkų imigrantas Prancūzijos mokslinėje bendruomenėje

Dr. EWELINA TARKOWSKA

(Varmijos–Mozūrų universitetas Olštynę, nepriklausoma mokslininkė)

Pralaimėjus 1830–1831 m. sukilimui, Joachimas Lelevelis išvyko į emigraciją ir didžiąją savo gyvenimo dalį praleido Belgijoje, tačiau nepaisant to, jis taip pat tapo Prancūzijos mokslinės bendruomenės, daugiausia susijusios su pagalbinais istorijos mokslais – numizmatika ir istorine geografija, dalimi.

1835 m. Paryžiuje išleista jo publikacija *Numismatique du moyen âge* (*Viduramžių numizmatika*) sulaukė didelio pasisiekimo. Joachimas Lelevelis buvo cituojamas to meto darbuose, kurie pasirodė leidiniuose *Bibliothèque de l'école des chartes* ir *Revue de la numismatique française*. Jis glaudžiai bendradarbiavo su šio žurnalo redakcija. Išlaikė artimus santykius su jo leidėjais: Étienne'u Cartier ir Louis de La Saussaye, taip pat ir su kitais iškiliais tos epochos numizmatikais: Félicien de Saulcy ir André Jeuffrain. Tuo tarpu Sebastianas Norblinas ir Charles'is Ducas skolindavo jam monetas iš savo kolekcijų moksliniams tyrimams.

Kalbant apie istorinę geografiją, didžiausias Joachimo Lelevelio darbas buvo *Viduramžių geografijos atlasas*, išleistas 1849 m. ir keturių tomų *Géographie du moyen âge* (*Viduramžių geografija*), išleista 1852 m. Briuselyje. *Geografija* sulaukė mažesnio prancūzų mokslininkų susidomėjimo nei *Numizmatika*, tačiau ir šis veikalas neabejotinai buvo vertas dėmesio. Jį palankiai vertino iškilus geografas Edme'as François Jomard'as, kuris taip pat daug metų užsiėmė geografija ir kartografija. Juo žavėjosi jaunasis Louis-Amélie Sédillot, kuris vertino Joachimo Lelevelio išvadas apie arabų pasaulį.

Joachimo Lelevelio tyrimų rezultatais buvo remiamasi Prancūzijoje ne tik jo epochoje, bet ir vėlesniais dešimtmečiais. Juo buvo žavimasi dėl tiksliai parengtų monetų piešinių ir paruoštų žemėlapių, kurie pareikalavo iš jo didžiulio darbštumo ir talento. Joachimas Lelevelis išliko autoritetas ateinančioms tyrinėtojų kartoms, o jo tyrimai reikšmingai prisidėjo prie pagalbinių istorijos mokslų plėtotės.

Lelewelowski duch kształcenia historycznego w szkole polskiej na Batignolles

Prof. dr hab. IWONA H. PUGACEWICZ

(Sorbonne Université, Uniwersytet Warszawski)

Podstawowym założeniem lelewelowskiej koncepcji historii Polski była idea narodu-wa wywodząca się ze słowiańskiego gminowładztwa. Rewaloryzacja polskiej przeszłości w duchu antyfeudalnego pojęcia narodu była przekazywana batignolczykom przede wszystkim przez tak rozumiejących i tak politycznie uformowanych zarządców i nauczycieli oraz przez odpowiednią lekturę. Lelewelowskie wpływy, silnie oddziaływujące przez cały okres trwania szkoły, nie ograniczały się li tylko do wspólnoty poglądów i konstruowanych w tym duchu niepodległościowych idei. Przybliżenie roli pedagogiczno-wychowawczej wielkiego historyka na emigracji oraz dla emigracji, prezentacja recepcji jego poglądów i dorobku intelektualnego na potrzeby ówczesnej wychodźczej szkoły będzie głównym celem niniejszej prezentacji. Ukazany zostanie wpływ samego Joachima Lelewela i jego myśli w procesie budowy nie tylko *Batignolles*, ale też innych instytucji edukacyjnych na obczyźnie. Podjęta zostanie próba rekonstrukcji polskiej/polsko-francuskiej/ tożsamości narodowej drugiego pokolenia Wielkiej Emigracji, kształtowanej w lelewelowskim duchu historyczno-narodowym oraz rekonstrukcja poglądów Mistrza w kwestii samego nauczania.

Lelevelio istorinio ugdymo dvasia Batinjolio lenkų mokykloje

Prof. habil. dr. IWONA H. PUGACEWICZ

(Sorbonos universitetas, Varšuvos universitetas)

Pagrindinė Joachimo Lelevelio Lenkijos istorijos sampratos prielaida buvo nacionalinė idėja, kilusi iš slavų bendruomenės valdžios (*gminowładztwo*). Lenkiškos praeities pervertinimas antifeodalinės tautos sampratos dvasia Batinjolio mokiniams pirmiausia buvo perduodamas ją taip suvokiančių ir politiškai suformuotų administratorių ir mokytojų bei atitinkamos lektūros. Joachimo Lelevelio įtaka, stipriai veikusi per visą mokyklos gyvavimo laikotarpį, neapsiribojo tik pažiūrų bendrumu ir šia dvasia konstruojamomis nepriklausomybės idėjomis.

Pagrindinis šio pranešimo tikslas bus supažindinti su pedagoginiu ir auklėjamoju didžio istoriko tremtyje ir emigracijoje vaidmeniu, pristatyti jo pažiūrų ir intelektualinių pasiekimų recepciją tuometinės tremties mokyklos reikmėms. Bus atskleista paties Joachimo Lelevelio ir jo minties įtaka ne tik Batinjolio, bet ir kitų mokymo įstaigų užsienyje kūrimui. Bus bandoma rekonstruoti antrosios Didžiosios emigracijos kartos lenkų / lenkų-prancūzų / tautinį identitetą, susiformavusį remiantis istorine ir tautine Joachimo Lelevelio dvasia, ir rekonstruoti Meistro požiūrį į patį mokymą.

Joachimo Lelevelio dokumentinis paveldas Stepono Batoro universitete: rinkinių kelias į Vilnių, gausinimas, aktualinimas

Dr. INGA LEONAVIČIŪTĖ

(Vilniaus universitetas)

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugoma istoriko, Imperatoriškojo universiteto auklėtinio ir profesoriaus Joachimo Lelevelio emigracijoje sukaupta asmeninė biblioteka – knygos, atlasai bei žemėlapiai, kitas dokumentinis palikimas. Tai – vieni pačių svarbiausių šios bibliotekos istorinių rinkinių nuo pat jų patekimo į šią atminties instituciją pradžios.

Emigracijoje (Paryžiuje ir Briuselyje) Joachimo Lelevelio kaupia bei Vilniaus universitetui, kai šis vėl atsikurs iš Rusijos priespaudos išsivadavusioje valstybėje, palikta asmeninė biblioteka glaudėsi keliose vietose: Batinjolio lenkų mokyklos bibliotekoje Paryžiuje ir Kurniko bibliotekoje šalia Poznanės (nuo 1874 m.). Lenkams 1919 m. rudenį atkūrus Vilniuje Stepono Batoro universitetą (SBU), kaip galimybė praturtinti Rusijos nuskurdintą senojo Universiteto biblioteką prisiminti *Didžiosios emigracijos* sukaupiti rinkiniai. Tokiame kontekste prisimintas ir Lelevelio palikimas, kurį parsivežti realiai imta rūpintis 1922 m. pradžioje. Tačiau į Vilnių beveik 9 tonas sveriantis vienas vertingiausių Vilniaus universiteto istorijoje krovinių atvyko paskutinę 1925-ųjų dieną. Tai gerokai praturtino SBU biblioteką, ypač jos kartografinį rinkinį (jį papildė didelę mokslinę vertę turintys atlasai, rankraštiniai žemėlapių perpaišymai).

Joachimo Lelevelio ir jo rinkinių reikšmę SBU puikiai parodė 1929 m. švęstas Universiteto 350 metų įkūrimo bei jo 10 metų atkūrimo jubiliejus. Į Vilnių buvo „susigrąžintas“ ir pats istorikas – jis perlaidotas Rasų kapinėse, o jubiliejinėje Universiteto pristatančioje parodoje viena iš trijų Bibliotekos erdvių buvo skirta jo kolekcijai.

Taigi pranešime kalbama apie Joachimo Lelevelio sukaupytą rinkinių klajones, daugiau kaip trejus metus trukusio jų perėmimo į SBU peripetijas bei jau čia įkurtą istoriko dokumentikos centrą (*Ośrodek dokumentacji Joachima Lelewela*), kurio veikla ketvirtajame dešimtmetyje dar labiau pagausino Joachimo Lelevelio dokumentinį palikimą ir suformavo visa apimančią *Lelewelianą*.

Dokumentalna spuścizna Joachima Lelewela na Uniwersytecie Stefana Batorego: droga zbiorów do Wilna, powiększanie, aktualizacja

Dr. INGA LEONAVIČIŪTĖ

(Uniwersytet Wileński)

W bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego przechowuje się osobistą bibliotekę historyka, absolwenta Cesarskiego Uniwersytetu i profesora Joachima Lelewela zgromadzoną na emigracji – książki, atlasy i mapy, inne dziedzictwo dokumentalne. Od czasu ich znalezienia

nia się w tej instytucji pamięci są one jednymi z najważniejszych zbiorów historycznych biblioteki.

Osobista biblioteka Joachima Lelewela gromadzona na emigracji (w Paryżu i Brukseli) i zostawiona dla Uniwersytetu Wileńskiego, gdy ten zostanie odrodzony w państwie wyzwolonym spod ucisku Rosji, mieściła się w kilku miejscach: w Bibliotece Szkoły Narodowej Polskiej w Paryżu (Batignolles) i w Bibliotece Kórnickiej pod Poznaniem (od 1874 r.). Gdy jesienią 1919 r. Polacy odtworzyli w Wilnie Uniwersytet Stefana Batorego (USB), przypomniano o zbiorach *Wielkiej Emigracji*, jako o możliwości wzbogacenia zubożonej przez Rosję biblioteki starego Uniwersytetu. W tym kontekście przypomniano i o spuściźnie Lelewela, realna akcja sprowadzenia której rozpoczęła się na początku 1922 r. Jednak jeden z najcenniejszych ładunków w historii Uniwersytetu Wileńskiego, ważący prawie 9 ton, dotarł do Wilna ostatniego dnia 1925 roku. To znacznie wzbogaciło bibliotekę USB, a zwłaszcza jej zbiory kartograficzne (uzupełnione atlasami o dużej wartości naukowej, przerysami map rękopiśmiennych).

Znaczenie Joachima Lelewela i jego zbiorów dla USB dobrze ilustruje obchodzony w 1929 r. jubileusz 350-lecia założenia Uniwersytetu oraz 10-lecia jego odtworzenia. Do Wilna sprowadzono i szczątki samego historyka (na ponowny pochówek obrano cmentarz na Rossie), a na wystawie jubileuszowej przedstawiającej Uniwersytet jedną z trzech przestrzeni Biblioteki poświęcono samej kolekcji.

Referat dotyczy wędrówek zbiorów Joachima Lelewela, perypetii ich przejmowania przez USB w ciągu ponad trzech lat oraz założonego tu *Ośrodka dokumentacji Joachima Lelewela*, którego działalność w latach 30. XX wieku dodatkowo wzbogaciła dokumentalną spuściźnię Joachima Lelewela i ukształtowała wszechogarniającą *Lelevelianę*.

Leleveliana w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie

Dr AGNIESZKA FLUDA-KROKOS

(Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie)

W referacie przedstawione będą zasoby związane z osobą Joachima Lelewela znajdujące się w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie. W czterdziestu sygnaturach rękopiśmiennych odnaleziono różnego rodzaju dokumenty – *leleveliana*. Są to m.in. listy napisane przez Joachima Lelewela (np. do Antoniego Zygmunta Helcla, Karola Hoffmana, Teofila Lenartowicza, Ludwika Oborskiego, Jana Śniadeckiego), jak i przez niego otrzymane (np. od Wiktora Baworowskiego, Ignacego Daniłowicza, Michała Horaina, Jana Śniadeckiego). Ponadto w zbiorach posiadamy rękopisy publikacji i materiały do nich, fotografie, autografy, klepsydra oraz materiały do not biograficznych Joachima Lelewela (autorstwa m.in. Juliana Klaczki, Kajetana Koźmiana, Cypriana Walewskiego), a także m.in. wycinki z prasy XX-wiecznej jego dotyczące. Ciekawostką jest rysunek Aleksandra

Orłowskiego przedstawiający karykaturę Joachima Lelewela, niewielki album „Grobowe Królów Polskich Pomniki” zawierający grafiki wykonane prawdopodobnie przez historyka, dwie ryciny wykonane według rysunków Joachima Lelewela, dwie jemu poświęcone oraz kilka ekslibrisów bibliotek noszących imię Joachima Lelewela.

Zgromadzone materiały są bezcennymi źródłami do badań zarówno nad samą postacią Joachima Lelewela, jak i jego miejsca w historii nauki.

Leleveliana Lenkijos mokslų ir menų akademijos Krokovoje mokslinės bibliotekos rinkiniuose

Dr. AGNIESZKA FLUDA-KROKOS

(Lenkijos mokslų ir menų akademijos mokslinė biblioteka Krokovoje)

Pranešime pristatomi ištekliai, susiję su Joachimo Lelevelio asmeniu, saugomi Lenkijos mokslų ir menų akademijos Krokovoje mokslinėje bibliotekoje. Rasta įvairios rūšies dokumentų – keturiasdešimt *lelevelianai* priskirtų rankraščių signatūrų. Jos, šalia kity, apima Joachimo Lelevelio rašytus laiškus (pvz., Antoniui Zigmuntui Helceliui (Antoni Zygmunt Helcel), Karoliui Hoffmanui, Teofilui Lenartowiczui, Liudvikui Oborskiui, Jonui Sniadeckiui (Jan Śniadecki) ir jo gautus laiškus (pvz., iš Viktoro Baworowskio, Ignaco Daniłowiczaus, Mykolo Horaino, Jono Sniadeckio). Be to, kolekcijoje yra publikacijų rankraščiai ir su jais susijusi medžiaga, nuotraukos, autografai, klepsidra ir Joachimo Lelevelio biografijos (tame tarpe rašytos Juliano Klaczkos, Kajetano Koźmiano, Cypriano Walewskio), taip pat jo asmenį liečiančios iškarpos iš XX amžiaus spaudos.

Prie įdomybių priskirtini Aleksandro Orłowskio piešinys, kuriame pavaizduota Joachimo Lelevelio karikatūra, nedidelis albumas *Lenkijos karalių antkapiniai paminklai*, kuriame yra grafikos, veikiausiai priskirtinos istorikui, dvi graviūros, padarytos pagal mokslininko piešinius, ir dvi jam dedikuotos, taip pat ir keli bibliotekų, turinčių Joachimo Lelevelio vardą, ekslibrisai. Sukaupta medžiaga yra neįkainojamas šaltinis tiek Joachimo Lelevelio asmenybei, tiek jo vietai mokslo istorijoje tirti.

Tekstologas kaip sodininkas, arba kas apkarpo teksto gyvatvorę

Prof. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS

(Vilniaus universitetas)

Archeografija ir tekstologija visuomet rėmėsi tais pačiais šaltinių analizės bei atribucijos metodais, tačiau išsiskirdavo požiūriai į autorystę, publikavimo tikslus ir formas. JAV alternatyvių pozicijų istorinis suartėjimas įvyko 2015 m. jungtinėje Dokumentinio

redagavimo ir Tekstologijos asociacijų konferencijoje. Nors Europoje kur kas didesnė veikalų chronologinė įvairovė ir tyrimo priėgų dispersija, tačiau skirtingų kryptių inicijuota teksto sampratos kritinė revizija sukūrė bendrą polemą lauką. Jame ryškus redakcinių prielaidų, taikomų skirtingo pobūdžio tekstams, supanašėjimas, kurį ypač skatina skaitmeninės humanitarikos plėtra.

Tekstologijos autoritetai skiria šešias mąstymo apie tekstą kryptis: daiktinę, priešastinę, laikinę, genetinę, atliktinę ir estetinę, kurios lemia mokslinių leidimų rengimo strategijas. Pirmoji siekia tvarkingai archyvuoti išlikusius dokumentus; antroji susitelkia į veikėjus, kurių dėka turime būtent tokį tekstą bei jo taisymus; trečioji domisi, kada tekstas radosi, ir fiksuoja diachronines jo raidos *stadijas*; ketvirtoji žvelgia į tekstinį išradimą kaip į kūrybinį procesą; penktoji ieško liudijimų, kaip tekstas (buvo) atliekamas, įtraukiant ir privatų skaitymą; šeštoji klausia, kaip tekstas gali būti pagerintas, idant labiau atitiktų autoriaus norus ir kintančius adresatų poreikius.

Kitoje konceptualinėje ašyje konkuruoja ontologiniai teksto vaizdiniai. Būdami talpiomis ir veiksnio metaforomis, jie siekia aprėpti minėtas mąstymo kryptis. Seniausią, etimologinę, teksto kaip tinklo abstraktą XX a. viduryje sugriežtino teksto kaip struktūros samprata. Nestabilumo, takumo būklę suponuoja teksto kaip proceso vaizdinys. Genealoginėms teksto augimo idėjoms pasitelkiamos medžio ar augalo analogijos. Mūsų siūlomas integruojantis teksto kaip gyvatvorės konceptas išryškina įtampą tarp ženklų sistemos nulemtų ir rašančiojo ketintų tekstualizacijos vektorių, tarp atribojančios ir difuzinės teksto funkcijų, tarp arabeskinio ir tikimybinio modeliavimo. Tai padeda apčiuopti tekstologinės kūrybos ribas, medijuojant medijuojančius objektus.

Tekstolog jako ogrodnik, czyli kto przycina żywopłot tekstu

Prof. dr PAULIUS V. SUBAČIUS

(Uniwersytet Wileński)

Archeografia i tekstologia zawsze opierały się na tych samych metodach analizy i atrybucji źródeł, ale istniały różne podejścia do autorstwa, celów i form publikowania. W USA historyczne zbliżenie się alternatywnych stanowisk nastąpiło w 2015 r. na zjednoczonej konferencji Stowarzyszeń Edytorstwa Dokumentalnego i Tekstologii. Choć chronologiczna różnorodność dzieł i rozproszenie podejść badawczych są w Europie znacznie większe, krytyczna rewizja koncepcji tekstu zainicjowana przez różne kierunki stworzyła wspólne pole polemiczne. Charakteryzuje je wyraźne upodabianie się założeń redakcyjnych stosowanych do różnych typów tekstów, do czego szczególnie zachęca rozwój humanistyki cyfrowej.

Autorytety tekstologii wyróżniają sześć kierunków myślenia o tekście: materialny, przyczynowy, temporalny, genetyczny, wykonawczy i estetyczny, które wyznaczają strate-

gie przygotowania publikacji naukowych. Pierwszy ma na celu odpowiednią archiwizację ocalałych dokumentów; drugi skupia się na postaciach, które sprawiły, że posiadamy taki właśnie tekst i jego poprawki; trzeci interesuje się tym, kiedy tekst się pojawił i rejestruje diachroniczne etapy jego ewolucji; czwarty spogląda na inwencję tekstową jako proces twórczy; piąty szuka świadectw o tym, jak tekst (został) wykonany, włączając i prywatne czytanie; szósty pyta, w jaki sposób tekst można poprawić, aby lepiej odpowiadał on życzeniom autora i zmieniającym się potrzebom adresatów.

Na drugiej osi pojęciowej konkurują ze sobą ontologiczne obrazy tekstu. Jako pojemne i rzeczowe metafory starają się one objąć wspomniane kierunki myślenia. Najstarszy etymologiczny abstrakt tekstu jako sieci w połowie XX w. zaokrążyła koncepcja tekstu jako struktury. Stan niestabilności i płynności zakłada obraz tekstu jako procesu. Analogie drzew lub roślin służą do genealogicznych pomysłów wzrastania tekstu. Zaproponowane przez nas integracyjne pojęcie tekstu jako żywopłotu podkreśla napięcie między wektorami tekstualizacji wyznaczonymi przez system znaków a zamierzonymi przez pisarza, między funkcjami odgraniczającymi i dyfuzyjnymi tekstu oraz między modelowaniem arabeskowym i możliwościowym. Pomaga to uchwycić granice aktu tekstologicznego przy mediowaniu obiektów mediujących.

Demografia historyczna jako nauka pomocnicza historii

Prof. dr hab. MARZENA LIEDKE, dr RADOSŁAW PONIAT

(Uniwersytet w Białymstoku)

Funkcje pomocnicze wobec historii pełnią nie tylko tradycyjne nauki pomocnicze, jak paleografia, dyplomatyka czy genealogia, ale także subdyscypliny, które wyodrębniły się stosunkowo niedawno. Wśród nich znajduje się demografia historyczna, do której wprowadzenie autorstwa Cezarego Kukła („Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej”, Warszawa, wydawnictwo DiG 2009) zapoczątkowało cykl wydawniczy podręczników *Nauki pomocnicze historii*. Mimo niewątpliwych osiągnięć, zwłaszcza w ostatnich latach, demografia historyczna jest zasadniczo ignorowana w klasycznych badaniach z zakresu historii społecznej, kultury, obyczajów i politycznej. Niezwykle rzadko historycy odwołują się do opisanych przez demografów historycznych ram biologicznych, w których toczyło się życie jednostek i społeczeństwa. Chcielibyśmy jeszcze raz powtórzyć za Zbigniewem Kuchowiczem jego zdanie z 1985 r.: „Jesteśmy przekonani, że uwzględnienie biologicznego wymiaru historii ukaże nam nowe horyzonty faktów, nowe perspektywy badawcze. Wzbogaci ono nie tylko naszą znajomość dawnego człowieka, lecz dostarczy argumentów w toczonych aktualnie dyskusjach o „naturze ludzkiej”, o tym „kim jest człowiek”, o jego możliwościach przystosowywania się do warunków środowiskowych”. Celem wystąpienia jest wskazanie tych kierunków, sfer i tematów pisarstwa historycznego, dla których

demografia historyczna może zaproponować nowe interpretacje. Spróbujemy wykazać użyteczność demografii historycznej prostując dotychczasowe błędne przekonania, obecne, niestety, w literaturze przedmiotu, w odniesieniu m.in. do:

- częstego występowania w przeszłości rodzin wielopokoleniowych,
- częstotliwości występowania rodzin wielodzietnych,
- wczesnego wieku zawierania małżeństw,
- wpływu rodziców na zawieranie małżeństw przez ich dzieci.

Istorinė demografija kaip pagalbinis istorijos mokslas

Prof. habil. dr. MARZENA LIEDKE, dr. RADOSŁAW PONIAT

(Balstogės Universitetas)

Pagalbinės istorijos funkcijas atlieka ne tik tradiciniai pagalbiniai mokslai, tokie kaip paleografija, diplomatika ar genealogija, bet ir palyginti neseniai atsiradusios subdisciplinos. Jų tarpe yra istorinė demografija, su kuria supažindino Cezaris Kuklo („Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej“, Warszawa, wydawnictwo DiG, 2009), taip pradėdamas *Pagalbinių istorijos mokslų vadovėlių* leidybos seriją. Nepaisant neabejotinų pasiekimų, ypač pastaraisiais metais, klasikinėse socialinės, kultūros, papročių ir politinės istorijos studijose istorinė demografija iš esmės yra ignoruojama. Itin retai istorikai remiasi istorinės demografijos aprašytais biologiniais rėmais, kuriuose klostėsi individų ir visuomenės gyvenimas.

Norėtume dar sykį pakartoti Zbigniewo Kuchowicziaus sakinį, parašytą 1985 metais: „Esame įsitikinę, kad atsižvelgus į biologinę istorijos matmenį, atsivers nauji faktų horizontai ir naujos tyrimų perspektyvos. Tai praturtins ne tik mūsų žinias apie praeities žmogų, bet ir pateiks argumentų vykstančiose diskusijose apie „žmogaus prigimtį“, apie tai „kas yra žmogus“, apie jo gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos sąlygų“.

Pranešimo tikslas – nurodyti istorijos rašymo kryptis, sritis ir temas, kurioms istorinė demografija gali pasiūlyti naujų interpretacijų. Bandysime parodyti istorinės demografijos naudą, ištaisydami klaidingus įsitikinimus, deja, esančius temos literatūroje, apimdami ir šiuos klausimus:

- dažnas didžiosios šeimos modelis praeityje,
- daugiavaikių šeimų dažnumas,
- ankstyvas santuokų sudarymo amžius,
- tėvų įtaka savo vaikų santuokoms.

Prozopografia w polskich badaniach nad historią średniowiecza. Osiągnięcia i perspektywy

Prof. dr hab. SOBIEŚLAW SZYBKOWSKI

(Uniwersytet Gdański)

Prozopografia jako nauka pomocnicza historii nie była znana Joachimowi Lelewelowi, brak o niej wzmianki także w pierwszym nowoczesnym polskim akademickim podręczniku NPH Władysława Semkowicza. Po raz pierwszy została wspomniana (jako „prosopografia”) dopiero przez Józefa Szymańskiego w jego „Naukach pomocniczych historii” w wydaniu z 1983 r., a nieco szerzej omówiona w wydaniu tego dzieła z 2001 r. Jednak nawet jeszcze Józef Szymański traktował ją raczej jako metodę badawczą, niż naukę pomocniczą w pełnym znaczeniu tego słowa. Badacz ten ustalił jednak cel prozopografii, którym wg niego była „identyfikacja i studium ludzi, którzy w grupie społecznej uzyskiwali z określonych powodów władzę i znaczenie (autorytet)”. Przy czym podkreślał on, że dociekania prozopograficzne nie powinny dotyczyć pojedynczych przypadków, ale zawsze zmierzać do ujęć grupowych. W niniejszym referacie za cel stawiamy sobie przedstawienie osiągnięć w polskich badaniach prozopograficznych dotyczących średniowiecza, ich powiązań z innymi naukami pomocniczymi historii oraz perspektyw prowadzenia dalszych badań tego rodzaju. Ich znaczne zaawansowanie pozwala wydzielić w nich kilka istotnych nurtów: badania elit rycerskich/szlacheckich, kościelnych i miejskich. Analiza dotychczasowych opracowań dotyczących prozopografii rycerskiej/szlacheckiej pokazuje, że jest to nurt stosunkowo znacząco zaawansowany. Wyróżnić w nim można dwa najczęściej spotykane modele: 1. dotyczące środowisk związanych z konkretnym terytorium; 2. dotyczące środowisk związanych z konkretnymi władcami – badania ich otoczenia. Metody prozopograficzne są również szeroko stosowane w niezwykle popularnym obecnie wśród mediewistów polskich typie monografii dotyczących wybitnych rodzin/jednostek spośród polskiej warstwy możnowładczej. Bardzo liczne są również monografie prozopograficzne dotyczące polskich kapituł średniowiecznych: zarówno katedralnych, jak i kolegiackich. Najstąbiej badaniami prozopograficzne w ujęciu polskich mediewistów dotyczą, jak do tej pory, środowisk mieszczańskich.

Prozopografija lenkų Viduramžių istorijos tyrimuose. Pasiekimai ir perspektyvos

Prof. habil. dr. SOBIESŁAW SZYBKOWSKI

(Gdansk universitetas)

Prozopografija kaip pagalbinis istorijos mokslas nebuvo žinoma Joachimui Leleveliui, ji neminima ir pirmame šiuolaikiniame lenkų akademiname vadovėlyje – Władysława Semkowicziaus *Pagalbinių istorijos mokslų enciklopedijoje*. Pirmą kartą (kaip „prosopografiją“) ją paminėjo tik Józefas Szymański savo *Pagalbinių istorijos mokslų* 1983 m. leidime, o kiek plačiau ji buvo aptarta 2001 m. šio veikalo leidime. Bet ir Józefas Szymański ją traktavo veikiausiai kaip tyrimo metodą, o ne kaip pagalbinį mokslą tikrąja šio žodžio prasme. Tačiau šis tyrinėtojas nustatė prozopografijos tikslą, kuris, pasak jo, buvo „identifikuoti ir tirti žmones, kurie socialinėje grupėje dėl tam tikrų priežasčių įgydavo valdžią ir reikšmę (autoritetą)“. Kartu jis pabrėžė, kad prozopografiniai tyrimai neturėtų būti susiję su individualiais atvejais, bet visada turėtų apimti grupes.

Šiame pranešime siekiame pristatyti lenkų prozopografinių tyrimų, susijusių su Viduramžiais, pasiekimus, jų sąsajas su kitais pagalbiniais istorijos mokslais bei tolesnių tokio pobūdžio tyrimų perspektyvas. Didelė jų pažanga leidžia išskirti keletą esminių kryptių: riterių / bajorų, bažnyčių ir miestų elito tyrinėjimai. Ligšiolinių riteriškosios / bajoriškosios prozopografijos tyrimų analizė rodo, kad tai yra gana pažengusi kryptis. Joje galima išskirti dažniausiai pasitaikančius modelius: 1. tiriantis aplinką, esančią tam tikroje teritorijoje; 2. tiriantis konkrečių valdovų aplinką. Prozopografiniai metodai taip pat plačiai pasitelkiami monografijose apie iškiliais Lenkijos didikų šeimas / asmenis, kurios šiuo metu itin populiarios tarp lenkų medievistų. Taip pat gausu prozopografinių monografijų, skirtų Viduramžių Lenkijos kapituloms, tiek katedrų, tiek kolegijų. Lenkų medievistai kol kas mažiausiai prozopografinių tyrimų skyrė miestiečių aplinkai.

Nauki przyrodnicze jako nauki pomocnicze historii

Prof. dr hab. PIOTR GUZOWSKI

(Uniwersytet w Białymstoku)

Celem referatu jest przedstawienie możliwości wykorzystania osiągnięć nauk przyrodniczych w badaniach historycznych, przede wszystkim w demografii historycznej i historii gospodarczej.

Punktem wyjścia naszych rozważań będzie wkład genetyków w rozwiązanie podstawowych zagadek związanych z etiologią chorób powodujących epidemie w okresie

preindustrialnym. Kluczowa jest w tym przypadku możliwość odróżnienia kryzysów demograficznych spowodowanych dżumą i ospą.

Zasadniczą część referatu skupiona zostanie wokół szans wykorzystania tzw. archiwów natury w badaniach historycznych. Tworzą je osady z jezior i torfowisk, które stanowią archiwum zmian środowiska w przeszłości. Badania osadów biogenicznych pozwalają zrekonstruować zmiany przyrody w przeszłości, w tym wpływ na nią gospodarki człowieka. Jest to szczególnie istotne dla dawniejszych epok historycznych, ubogich w źródła pisane. Zakonserwowane w osadach szczątki roślin (w tym ziarna pyłku) i zwierząt, po identyfikacji i opracowaniu statystycznym, mogą zastąpić lub uzupełnić tradycyjne masowe źródła historyczne typu inwentarze dóbr, rejestry podatkowe, a nawet spisy ludności. Jako przykład zastosowania nowego interdyscyplinarnego podejścia, łączącego humanistykę (a zwłaszcza historię) z naukami przyrodniczymi zostaną zaprezentowane badania dotyczące dwóch największych epidemii w historii: tzw. „zarazy Justyniana” oraz „czarnej śmierci”. Dzięki współpracy historyków i paleoekologów możliwe było podważenie dotychczasowych szacunków strat demograficznych oraz zasięgu geograficznego epidemii we wczesnym i późnym średniowieczu.

Gamtos mokslai kaip pagalbiniai istorijos mokslai

Prof. habil. dr. PIOTR GUZOWSKI

(Balstogės universitetas)

Pranešimo tikslas – pristatyti gamtos mokslų pasiekimų naudojimo istoriniams tyrimams, pirmiausia istorinės demografijos ir ūkio istorijos srityse, galimybes.

Mūsų svarstymų išeities taškas bus genetikų indėlis, sprendžiant pagrindines problemas, susijusias su ligų, sukeliančių epidemijas ikiindustrialiniu laikotarpiu, etiologija. Šiuo atveju svarbiausia yra mokėti atskirti demografines krizes, kurias sukėlė maras ir raupai.

Pagrindinė pranešimo dalis bus skirta galimybėms vadinamąjį gamtos archyvą panaudoti istoriniams tyrimams. Jį sudaro ežerų ir durpynų nuosėdos, kurios kuria praeities aplinkos pokyčių archyvą. Biogeninių nuosėdų tyrimai leidžia atkurti gamtos pokyčius praeityje, įskaitant žmogaus ūkio poveikį jai. Tai ypač svarbu ankstesnėms istorinėms epochoms, neturtingoms rašytinių šaltinių. Nuosėdose išlikę augalų (įskaitant žiedadulkes) ir gyvūnų liekanos po identifikavimo ir statistinio apdorojimo gali pakeisti arba papildyti tradicinius gausius istorijos šaltinius, tokius kaip valdų inventoriai, mokesčių registrai ir net gyventojų surašymai. Kaip naujos tarpdisciplininės prieigos taikymo pavyzdį, humanitarinius mokslus (o ypač istoriją) derinant su gamtos mokslais, pateiksime dviejų didžiausių istorijoje epidemijų – vadinamojo „Justiniano maro“ ir „Juodosios mirties“ – tyrimus. Bendradarbiaujant istorikams ir paleoekologams, pavyko paneigti ankstesnius demografinių nuostolių vertinimus ir geografinę epidemijos mastą Anksčiau ir vėlyvaisiais viduramžiais.

Na pograniczu dyplomatyki, sfragistyki i heraldyki. Znaczenie instrumentów notarialnych dla badań nad średniowiecznymi pieczęciami i herbami

Prof. dr hab. ADAM SZWEDA

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Notariusze publiczni sporządzając transumpty i widymaty dokumentów opisywali również co do zasady wiszące przy nich pieczęcie. Były one elementem ważnym, ponieważ decydowały o wiarygodności inserowanych dyplomów. W ten sposób wytwarzali oni źródła posiadające zupełnie autonomiczną wartość dla badacza. W pierwszym rzędzie niekiedy mamy do czynienia z opisami pieczęci, których oryginałów nie mamy już do dyspozycji. Po drugie, co równie ważne, możemy badać język opisu pieczęci i blazonowania herbów, bo przecież zdecydowana większość opisywanych sigillów to pieczęcie herbowe. Powstaje pytanie, na ile opisy pieczęci dokonywane przez notariuszy miały charakter formularzowy, powtarzalny, a na ile zależały od indywidualnego stylu notariusza. W dotychczasowych badaniach (M. Koczerska) podkreśla się raczej ten drugi aspekt, trzeba jednak podkreślić, że inwencja notariuszy mieściła się jednak w dość wyraźnie zaznaczonych ramach.

Wydawcy kodeksów dyplomatycznych bardzo często pomijali formularz transumptów i widymatów, swoją uwagę koncentrując na inserowanych dokumentach. Powoduje to, że wiele cennych aktów wciąż pozostaje w rękopisach. Może właśnie ta okoliczność spowodowała, że notarialne opisy pieczęci nie cieszyły się dotąd większym zainteresowaniem badaczy. Niezwykle ważny artykuł na ten temat napisała jedynie M. Koczerska (Opisy pieczęci Jagiełły i Jadwigi w widymacie Zbigniewa Oleśnickiego z 1427 roku, w: *Heraldyka i okolice*, Warszawa 2002, s. 229-254 – tutaj zebrane przyczynki związane z tą tematyką), problematyka ta została poruszona również przez piszącego te słowa w odniesieniu do transumptów dokumentów pierwszego pokoju toruńskiego (A. Szweda, Uwagi o dokumentach rozejmowych i pokojowych z okresu wojny 1409-1411, *Zapiski Historyczne*, t. 75, 2010, z. 2, s. 67-85). Stąd badania tej tematyki należą do pilnych zadań współczesnych nauk pomocniczych historii.

Diplomatikos, sfragistikos ir heraldikos paribyje. Notarinių instrumentų svarba Viduramžių antspaudų ir herbų tyrimams

Prof. habil. dr. ADAM SZWEDA

(Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje)

Sudarydami dokumentų transumptus ir vidimatus (nuorašus), viešieji notariai paprastai apibūdindavo ir prie jų pritvirtintus antspaudus. Jie buvo svarbus elementas, nes lėmė įterptųjų dokumentų patikimumą. Tokiu būdu jie kūrė šaltinius, kurie tyrinėtoji turi visiškai autonominę vertę. Pirmiausia, kartais susiduriame su antspaudų aprašymais, kurių originalai neišliko. Antra, taip pat svarbu, kad galime studijuoti antspaudų apibūdinimo ir herbų blazonavimo kalbą, nes didžioji dauguma aprašytų antspaudų yra herbiniai. Kyla klausimas, kiek notarų padaryti antspaudų aprašymai buvo nulemti formuliario ir pasikartojantys, o kiek priklausė nuo individualaus notaro stiliaus. Ligšioliniai tyrimai (M. Koczerska) veikiausiai akcentuoja pastarąjį aspektą, tačiau reikia pabrėžti, kad notarų išradinimas vis dėlto buvo gana aiškiai apibrėžtuose rėmuose.

Diplomatinių kodeksų leidėjai labai dažnai praleisdavo transumptų ir vidimatų formuliarus, savo dėmesį sutelkdami į įterptus dokumentus. Tai lemia, jog daug vertingų aktų vis dar lieka rankraščiuose. Galbūt kaip tik ši aplinkybė lėmė, kad notariniai antspaudų aprašymai iki šiol nesulaukė didesnio tyrėjų susidomėjimo. Tik M. Koczerska šia tema parašė nepaprastai svarbų straipsnį (Opisy pieczęci Jagiełły i Jadwigi w widymacie Zbigniewa Oleśnickiego z 1427 roku, *Heraldyka i okolice*, Warszawa 2002, p. 229-254) – jame surinkti tyrimai, susiję su šia tema. Šį klausimą nagrinėjo ir šių žodžių autorius, analizavęs Pirmosios Torunės taikos dokumentų transumptus (A. Szweda, Uwagi o dokumentach rozejmowych i pokojowych z okresu wojny 1409-1411, *Zapiski Historyczne*, t. 75, 2010, z. 2, p. 67-85). Tad šios temos tyrimai yra vienas iš neatidėliotinų nūdienos pagalbinių istorijos mokslų uždavinių.

Numizmatyka i dyplomatyka w wykładach profesora lwowskiego Gottfrieda Uhlicha

Dr JAROSŁAW KURKOWSKI

(Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk)

Przedmiotem referatu jest charakterystyka wykładów z dyplomatyki i numizmatyki pijara Gottfrieda Uhlicha (1743-1794). Podstawę analizy stanowią dwie opublikowane prace profesora józefińskiego uniwersytetu we Lwowie: *Praelectiones diplomaticae...* (Leopoli 1785) oraz *Praelectiones numismaticae...* (Leopoli 1785). Ukazano źródła tych kompilacyjnych tekstów, ich związek z austriackim nurtem rozwoju nauk pomocniczych historii w XVIII stuleciu i ówczesnymi kanonami uniwersyteckiego nauczania dyscypliny w kręgu pijarskich profesorów (Gregor Maximilian Gruber). Punktem odniesienia do publikacji lwowskich Uhlicha jest dziełko wydane przez niego jeszcze w Wiedniu w 1780 r. *Die historischen Hilfswissenschaften. Als ein Anhang zu der Universalgeschichte*, jako podręcznik wykładów „in dem adelischen Löwenburg”. Podjęto próbę rekonstrukcji poglądów Uhlicha na rolę dyplomatyki i numizmatyki w poznawaniu dziejów i w praktyce badań historycznych. Zwrócono także uwagę, że nauki pomocnicze historii w jego ujęciu nie były jedynie nakierowane na analizę i poznawanie przeszłości, pomagać mogły także we właściwym merytorycznie „ubieraniu w alegorie” i artystycznie pięknym nawiązywaniu do tradycji, aktualizującym antyczne formy, np. przy tworzeniu monet okolicznościowych. Pod tym kątem omówiona została kolejna publikacja Uhlicha, a mianowicie *Versuch einer Numismatik für Künstler oder Vorschriften* (Lemberg 1792). Była związana z osobistą praktyką kolekcjonerską: nadzorem nad okazałymi zbiorami numizmatycznymi uniwersytetu (ok. 12 tys. eksponatów) oraz własną kolekcją odlewów. W tym gruntownym opracowaniu lwowskiego profesora dyplomatyki i numizmatyki wyraźnie odbijają się neoklasyczne tendencje schyłku „ancien régime’u”.

Numizmatika ir diplomatika Lvovo profesoriaus Gotfrydo Uhlicho paskaitose

Dr. JAROSŁAW KURKOWSKI

(Lenkijos mokslų akademijos L. ir A. Birkenmajerių mokslo istorijos institutas)

Pranešimo objektas – pijoro Gotfrydo Uhlicho (1743-1794) diplomatikos ir numizmatikos paskaitų apibūdinimas. Analizė remiasi dviem paskelbtais Lvovo universiteto profesoriaus darbais: *Praelectiones diplomaticae...* (Leopoli 1785) ir *Praelectiones numismaticae...* (Leopoli 1785). Darbuose buvo nurodyti šių kompiliacinių tekstų šaltiniai, jų santykis su

pagalbinių istorijos mokslų raidos tendencijomis XVIII a. Austrijoje ir tuometiniais šios disciplinos dėstymo kanonais, būdingais pijorų profesoriams (Gregor Maximilian Gruber).

Šių Uhlicho Lvovietišku leidinių atskaitos taškas yra jo veikalėlis *Die historischen Hilfswissenschaften. Als ein Anhang zu der Universalgeschichte*, išleistas Vienoje dar 1780 m. kaip paskaitų vadovėlis „in dem adelischen Löwenburg“. Pranešime bandoma rekonstruoti Uhlicho pažiūras į diplomatikos ir numizmatikos vaidmenį praeities pažinimui ir istorinių tyrimų atlikimui. Taip pat buvo pažymėta, kad pagalbiniai istorijos mokslai, jo požiūriu, buvo ne tik orientuoti į praeities analizę ir pažinimą: jie taip pat galėjo padėti tinkamai dalykiškai „įvilkti į alegorijas“ ir meniškai atsiremti į tradiciją, aktualizuojant antikinės formas, pavyzdžiui, kuriant progines monetas.

Šiuo požiūriu aptariama kita Uhlicho publikacija, o būtent – *Versuch einer Numismatik für Künstler oder Vorschriften* (Lemberg 1792). Ji buvo susijusi su asmenine kolekcionieriaus praktika: didelio universiteto numizmatikos rinkinio (apie 12 tūkst. eksponatų) priežiūra ir savo liejinių kolekcija. Šiame nuodugniame Lvovo profesoriaus diplomatikos ir numizmatikos veikale aiškiai atsispindi neoklasikiniai „ancien régime“ pabaigos tendencijos.

Heraldiniai ženklai rankraščių puošyboje

Dr. AGNĖ RAILAITĖ-BARDĖ

(Lietuvos istorijos institutas)

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kaip ir kitose Europos šalyse valdovų ir kilmingųjų gyvenime herbas turėjo ypatingą reikšmę – išskirdavo herbo turėtoją kaip privilegijuotą asmenį, atspindėdavo jo statusą bei turimą rangą ar pareigybes, atlikdavo puošybos ar net propagandos funkciją. Herbiniais antspaudais būdavo autentifikuojami įvairūs dokumentai: nuo fundacijų iki priešvedybinių sutarčių. Ypač dažnai jų heraldika būdavo matoma valdovams ir kilmingiesiems skirtuose proginiuose leidiniuose. Vis dėlto valdovų ir kilmingųjų heraldikos elementai, o kartais ir pilnas herbas būdavo naudojami ir rankraštiniuose dokumentuose, ypač pergamentuose. Juos galima rasti tarp minimų dokumentų puošybos detalių.

Vertinant kiekybiniu aspektu, rankraščių dokumentų su heraldiniais ženklais jų puošyboje galime rasti sąlyginai labai nedaug. Paprastai puošyboje kur kas populiariesni būdavo inicialinių raidžių pagražinimai įvairiais užraitymais, augaliniais, linijiniais ar geometriniiais motyvais. Jų būdavo netgi labai gražių ir gana sudėtingų kompozicijų. Vis dėlto kur kas gilesnę prasmę kūrė dokumentai su heraldiniais ženklais. Jais puošti dokumentai dažniausiai būdavo duoti Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių. Ypač džiugu, kad tokia dokumentų puošyba nebuvo būdinga vien valdovams, bet ir kai kuriems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingiesiems, kurių dokumentai būdavo dekoruoti heraldiniais elementais.

Kokią žinią skaitytojui siuntė minimi ženklai? Ar jie buvo tik papildomas dokumento dekoru elementas, ar įvairesnes prasmes kuriantis simbolis? Kokio pobūdžio dokumentuose būdavo naudojama heraldika ir kokio rango kilmingųjų rankraščiuose ją būdavo galima išvysti?

Znaki heraldyczne w zdobnictwie rękopisów

Dr AGNĖ-RAILAITĖ BARDĖ

(Instituto Historii Litwy)

W Wielkim Księstwie Litewskim, podobnie jak w innych krajach europejskich, herb miał szczególne znaczenie w życiu władców i szlachty – wyróżniał posiadacza herbu jako osobę uprzywilejowaną, odzwierciedlał jego status i rangę lub zajmowane stanowisko, pełnił funkcję dekoracyjną, a nawet propagandową. Pieczęcie herbowe służyły do uwierzytelniania różnych dokumentów, od fundacji po umowy przedmażeńskie. Ich heraldyka była szczególnie często spotykana w wydawnictwach okolicznościowych skierowanych do władców i szlachty. Jednak elementy heraldyki władców i szlachty, a niekiedy pełny herb, były również wykorzystywane w dokumentach rękopiśmiennych, zwłaszcza pergaminowych. Można je znaleźć wśród szczegółów dekoracyjnych wspomnianych dokumentów.

Pod względem ilościowym możemy znaleźć stosunkowo niewiele dokumentów rękopiśmiennych ze znakami heraldycznymi w dekoracji. Zazwyczaj dużo większą popularnością w dekoracji cieszyły się zdobienia liter inicjałowych z różnymi zakrętasami, motywami roślinnymi, liniowymi czy geometrycznymi. Zdarzały się nawet bardzo piękne, składające się z dość skomplikowanych kompozycji. Dokumenty ze znakami heraldycznymi składały się jednak na znacznie głębsze znaczenie. Udekorowane nimi dokumenty były zazwyczaj nadane przez polskich królów i wielkich książąt litewskich. Szczególnie cieszy fakt, że takie dekoracje były charakterystyczne nie tylko dla władców, ale także dla części szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego, których dokumenty ozdobiono elementami heraldycznymi.

Jaką wiadomość wysyłały znaki do czytelnika? Czy były one tylko dodatkowym elementem wystroju dokumentu, czy też symbolem tworzącym bardziej zróżnicowane znaczenia? W jakich dokumentach używano heraldyki i jakiej rangi była to szlachta, w rękopisach której można je było spotkać?

Kilmingieji ir beklilmiai XVI a. genealoginiuose *origo gentis* pasakojimuose

Mgr. KAROLIS ČIŽAUSKAS

(Vilniaus universitetas)

Šiuo pranešimu bandoma genealogiją, kaip tam tikrą tyrimo būdą, metodą, siekiantį atskleisti filiacinius ryšius, pritaikyti platesniam, nei įprasta, objektui – tautai kaip tam tikrai istoriškai amžininkų suvoktai ir įsivaizduotai bendruomenei, o konkrečiau – genealoginio pobūdžio pasakojimų (*origo gentis*) apie tautos kilmę analizei. Pasitelkiant genealogams, kaip tyrėjams, bei Viduramžių ir Ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėms aktualias kilmės ar giminystės kategorijas, bus bandoma perskaityti anuomečius istorinius paminklus ir pateikti įžvalgas, kaip ir ar juose atsispindi tuomet aktualios socialinės kilmingųjų ir beklimių perskyros, kaip jos aiškintos bei šioms ieškota senaties.

Mat XV a. pab. – XVI a. pr. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vykę giminės struktūros pokyčiai, aktualizavę vertikalią giminystę (ang. *lineage*), susilieję su kilmingumo sampratos kaita (iš karinės prievolės atlikimo į giminystę paveldimą statusą) sukūrė padėtį, jog priklausymas kilmingųjų luomui tam tikra prasme tapo genealoginiu faktu. Kaip kilminguoju gimta, taip gimta ir beklimiu, pavaldžiu pirmajam (ši transformacija susijusi ir su baudžiavos įsigalėjimo procesu Lietuvoje).

Taigi, logiška klausti tyrėjui, kaip ne netikėtai svarstyta ir amžininkų: jeigu bajorus nuo mužikų skiria kilmė, kada ir kaip (jeigu išvis) šios kilmės išsiskyrė? Ar tai nulemta kokio konkretaus įvykio? O galbūt Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės diduomenė niekada ir nesidalino bendrais protėviais su jiems pavaldžiais beklimiais? Taigi, pasitelkiant įvairius XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriografinius paminklus ir analizuojant juose esančius *origo gentis* pasakojimus, bus siekiama aptarti, kaip anuomet socialinę skirtį įgalinę genealoginai sąlygotumai buvo pateikiami ir narpliojami tuomečių istoriografų.

Origo gentis: Szlachta i nieszlachta w narracjach genealogicznych *origo gentis* XVI w

Mgr. KAROLIS ČIŽAUSKAS

(Uniwersytet Wileński)

W niniejszym referacie postaramy się zastosować genealogię jako pewny sposób i metodę badań, który stara się ujawnić pokrewieństwo do szerszego niż zwykle przedmiotu – narodu, jako pewnej historycznie przez współczesnych postrzeganej i wyobrażonej wspólnoty, a dokładniej do analizy narracji genealogicznej (*origo gentis*) o pochodzeniu

narodu. Używając kategorii pochodzenia i pokrewieństwa istotnych dla genealogów jako badaczy oraz dla społeczeństw średniowiecznych i wczesnonowożytnych, podjęte zostaną próby odczytania ówczesnych zabytków historycznych i przedstawienia spostrzeżeń o tym, w jaki sposób i czy odzwierciedlają one obowiązujące wówczas podziały społeczne między szlachtą a nieszlachtą, jak były interpretowane i uzasadniane dawnością.

Zmiany w strukturze rodowej, które zachodziły w Wielkim Księstwie Litewskim w końcu XV w. – na początku XVI w. i zaktualizowały pokrewieństwo zstępne (ang. *lineage*), w połączeniu ze zmianą koncepcji szlachectwa (od obowiązku pełnienia służby wojskowej do statusu dziedziczenia przez potomstwo) stworzyły sytuację, w której przynależność do stanu szlacheckiego stała się w pewnym sensie faktem genealogicznym. Szlachtą się rodziło, tak samo rodziło się i nieszlachtą, podległą tej pierwszej (przemiana ta jest również związana z procesem utrwalenia się poddaństwa chłopów na Litwie).

Dlatego logiczne jest pytanie badacza, rozważane również i przez współczesnych: jeśli szlachtę od *mużyków* odróżnia pochodzenie, kiedy i jak (jeśli w ogóle) ich pochodzenie się rozdzieliło? Czy jest to związane z konkretnym wydarzeniem? Być może magnateria Wielkiego Księstwa Litewskiego i jej podwładna nieszlachta nigdy nie posiadali wspólnych przodków? A więc za pomocą różnych zabytków historiograficznych Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI w. i analizy zawartych w nich narracji *origo gentis*, postaramy się omówić sposoby przedstawiania i rozplątywania przez ówczesnych historiografów uwarunkowań genealogicznych, które umożliwiały ówczesne zróżnicowanie społeczne.

Pisma metodologiczne młodego Lelewela. Powrót do rękopisu

Dr ALEKSANDRA KULIGOWSKA

(Uniwersytet Warszawski)

W 1964 r. w Warszawie, nakładem Państwowego Wydawnictwa Naukowego, ukazał się II tom z serii Dzieł Joachima Lelewela. Tym razem opublikowano jego pisma metodologiczne, które z dużą pieczołowitością opracowała Nina Assorodobraj. Dorobkiem Lelewela z zakresu teorii historii interesowano się już wcześniej. Podejmowano nawet dyskusje na temat intelektualnego zaplecza znakomitego historyka. W nowej edycji, po raz pierwszy światło dzienne ujrzały jednak pisma wcześniej nikomu nie znane – brulion historyki, wykorzystywany przez Lelewela do wykładów oraz obszerne notaty do historyki, sporządzane na różnych etapach jego teoretycznych dociekań. Od 1964 r. w orbitę badań weszły zatem nowe, ważne teksty wileńskiego profesora, ale i od tego momentu zaobserwować można jeszcze jedną praktykę. Stał się nią odwrót od dorobku rękopiśmiennego Lelewela na rzecz znakomicie przygotowanej edycji. Żmudne prace, wymagające przygotowania i ślęczenia nad drobnym, nie zawsze starannym pismem,

wyparła przyjemność obcowania z wydaniem drukowanym, zaopatrzonym w aparat naukowy, szczegółowy spis treści oraz indeksy.

W temacie referatu zaproponowałam zwrot, tak przecież modny w świecie współczesnej teorii, ale tym razem od edycji do rękopisu, który przez szereg lat pozostawał nietknięty. Historycy zapomnieli o nim do tego stopnia, że nawet informacja o tym, że zaginęła wiele lat temu nie jest dziś powszechna. W chwili obecnej pozostał nam więc jedynie mikrofilm, który jest jedyną podstawą dla pytań badawczych, odwołujących się do rękopisu. Edycja go nie zastąpi, bo może być jedynie wstępem do badań lub stanowić pomoc w niektórych kwestiach związanych z odczytem. Ten wniosek uargumentuję porównując mikrofilm manuskryptu z wydaniem N. Assorodobraj. W referacie, w oparciu o niego, postawię również tezy co do intelektualnych tropów młodego Lelewela, który w 1815 roku liczył, że właśnie rozpoczyna się jego droga kariery naukowej, a jej odskocznią stanie się lada moment katedra profesorska w Wilnie.

Jaunojo Lelevelio metodologiniai raštai. Grįžimas prie rankraščio

Dr. ALEKSANDRA KULIGOWSKA

(Varšuvos universitetas)

1964 m. Varšuvoje Valstybinė mokslo leidykla išleido antrąją Joachimo Lelevelio kūrinį serijos tomą. Šį kartą buvo paskelbti jo metodologiniai raštai, kuriuos labai kruopščiai parengė Nina Assorodobraj. Joachimo Lelevelio pasiekimais istorijos teorijos srityje domėtasi jau anksčiau. Net buvo diskutuojama apie didžiojo istoriko intelektualinį pasiruošimą. Tačiau naujajame leidime pirmą kartą dienos šviesą išvydo iki tol niekam nežinomi raštai – istorikos juodraštis, kurį mokslininkas naudojo paskaitoms, ir platūs istorikos užrašai, parengti įvairiuose jo teorinių paieškų etapuose. Taigi nuo 1964 m. į tyrimų orbitą pateko nauji, svarbūs Vilniaus profesoriaus tekstai, bet ir nuo to momento galima pastebėti dar vieną praktiką. Tai buvo atsitraukimas nuo Joachimo Lelevelio rankraštinių produkcijos pereinant prie puikiai parengto leidinio. Varginantį darbą, reikalaujantį pasiruošimo ir sėdėjimo prie smulkaus, ne visada rūpestingo braižo, pakeitė malonumas dirbti su spausdintu leidiniu, aprūpintu moksliniu aparatu, išsamiu turiniu ir rodyklėmis.

Pranešimo temoje pasiūliau posūkį, tokį madingą šiuolaikinės teorijos pasaulyje, bet šį kartą nuo leidinio prie rankraščio, kuris išliko nepalietas daugelį metų. Istorikai jį taip pamiršo, kad net ir informacija, kad jis buvo prarastas prieš daugelį metų, šiandien nėra visiems žinoma. Šiuo metu turime tik mikrofilmą, kurio pagrindu galime kelti tiriamuosius klausimus rankraščiu. Leidinys jo nepakeis, nes jis gali būti tik įvadu į tyrimus arba pagalba kai kuriais su perskaitymu susijusiais klausimais. Šią išvadą pagrindžiu lygindama rankraščio mikrofilmą su N. Assorodobraj leidiniu. Pranešime, remdamasi juo, taip pat pateiksiu tezes apie jauno Joachimo Lelevelio intelektualinius pėdsakus, kuris 1815 metais manė, kad jo mokslinė karjera kaip tik prasideda, o jos tramplinu bet kurio momento taps profesoriaus pareigos Vilniuje.

Joachim Lelewel prekursorom historii prawa jako nauki pomocniczej historii?

Prof. dr hab. LIDIA KORCZAK
(Uniwersytet Jagielloński)

Tytułowe pytanie wydaje się być przewrotne, bowiem Joachim Lelewel nie wymienia historii prawa w swej teorii nauk pomocniczych. Postawiona zostaje jednak teza, że sposób w jaki Lelewel zakreślił domenę nauk pomocniczych historii oraz w jego poglądzie, jaki ma być historyk, uwidacznia się takie prekursorskie (nowoczesne) podejście.

Ponadto Uczony nie tylko w formułowaniu teorii NPH, ale także w praktyce - w swoich pracach badawczych dał wyraz dysponowania historią prawa i ustroju jako nauką pomocniczą. Ten właśnie sposób uprawiania historii zaowocował „Lelewelowską republikańską syntezą dziejów Polski”.

Joachimas Lelevelis – teisės istorijos, kaip pagalbinio istorijos mokslo, pradininkas?

Prof. habil. dr. LIDIA KORCZAK
(Jogailos universitetas)

Atrodytų, jog pavadinime suformuluotas klausimas yra klastingas, nes Joachimas Lelevelis savo pagalbinių mokslų teorijoje nemini teisės istorijos. Tačiau keliama tezė, kad toks šiuolaikinis požiūris atsiskleidžia tuo, kaip Joachimas Lelevelis nubrėžė pagalbinių istorijos mokslų sritį ir jo požiūrių į tai, koks turi būti istorikas.

Be to, Mokslininkas ne tik formuluodamas pagalbinių istorijos mokslų teoriją, bet ir praktiškai – savo tiriamuosiuose darbuose atskleidė naudojimąsi valstybės ir teisės istorija kaip pagalbinio mokslo. Būtent toks istorijos suvokimo būdas ir lėmė „Lelevelio respublikinę Lenkijos istorijos sintezę“.

Kiek teisinės archeologijos yra Joachim Lelevelio veikaluose?

Dr. GITANA ZUJIENĖ
(Lietuvos istorijos institutas)

Kalbant apie teisės archeologijos pirmtakus Lenkijoje, paprastai minimos trys pavardės: Janas Długošas ir jo darbas *Banderia Prutenorum* (XV a.), Joachimas Lelevelis su darbais apie Lenkijos karalių antkapinius paminklus (1856) ir Plocko bei Gniezno katedrų

duris (1857) bei Aleksandras Przewdzieckis ir jo darbas apie šv. Mauricijaus ietį (1861). Čia reikia pastebėti, kad teisės archeologija kaip atskira disciplina buvo išskirta tik 1888 metais. Vokiečių istorikas Karlas von Amira pasiūlė terminą ir susistemino naujojo mokslo šaltinius. Tačiau tuomet dar nebuvo sukurta teorinė prieiga. Pagreitį mokslo vystymasis įgavo tik XX a. viduryje. Kalbant apie minėtus Joachim Lelevelio tyrimus, pats autorius tiriamuosius objektus (antkapinius paminklus, kaustytas katedrų duris) savo sukurtoje pagalbinių istorijos mokslų klasifikacijoje priskyrė archeologijai, taip pat, kadangi ant jų dažnai pasitaikydavo įvairių užrašų ir inskripcijų, – epigrafikai. Atskiros disciplinos, kur būtų tiriamas objektų ryšys su teisės normų kūrimu ar jų realizacija, nei jis, nei kiti to meto pagalbinis istorijos mokslus suklasifikuoti bandę autoriai nematė. Jeigu jo darbas apie Lenkijos karalių antkapinius paminklus yra artimesnis šiandieninei meno istorijai – aptariama antkapių išvaizda, išskiriami jų stiliai, atskleidžiamos alegorijų simbolinės reikšmės, o juose vaizduojamos karališkos insignijos tiesiog paminimos, tai darbe apie Boleslovo Narsiojo ir Boleslovo Dosniojo (Drąsiojo) antkapių inskripcijas jau kalbama ne tik apie karūnacijos ceremoniją, bet ir jos teisinis aspektus. Darbe apie katedrų durų dekorą randame informaciją apie karaliaus insignijų raidą, vyskupo pontifikalinius rūbus, mitrų rūšis, pastoralų tipus ir reikšmę, ceremonijų metu atliekamus gestus. Tačiau Joachim Lelevelio darbuose jie netampa tyrimo objektais. Informacija apie juos pasitelkiama tik kaip papildoma priemonė kritinei inskripcijų analizei ar bandant nustatyti, kokį laikotarpį vaizduoja scenos ant durų. Taigi, tyrime atlieka pagalbinę funkciją.

Ile archeologii prawnej jest w pracach Joachima Lelewela?

Dr GITANA ZUJIENĖ
(Instytut Historii Litwy)

Mówiąc o prekursorach archeologii prawnej w Polsce najczęściej wymienia się trzy nazwiska: Jana Długosza i jego dzieło „Banderia Prutenorum” (XV w.), Joachima Lelewela i jego prace o pomnikach nagrobnych władców polskich (1856) i drzwiach katedr Płocka i Gniezna (1857) oraz Aleksandra Przewdzieckiego i jego prace nad włócznią św. Maurycego (1861). Należy w tym miejscu zauważyć, że archeologia prawa została wyodrębniona jako odrębna dyscyplina dopiero w 1888 roku. Niemiecki historyk Karl von Amira zaproponował termin i usystematyzował źródła nowej nauki. Jednak nie stworzono wtedy jeszcze podstawy teoretycznej. Rozwój nauki nabrał rozpędu dopiero w połowie XX w. W odniesieniu do wspomnianych badań Joachima Lelewela, autor sam obiekty badawcze (nagrobki, kute żelazne drzwi katedr) w stworzonej przez siebie klasyfikacji pomocniczych nauk historii zaliczył do archeologii, a ponieważ często znajdowały się na nich różne napisy i inskrypcje – również do epigrafiki. Ani on, ani inni autorzy, którzy próbowali wówczas klasyfikować nauki pomocnicze historii, nie widzieli odrębnej dyscypliny, w której bada-

no by związek przedmiotów z rozwojem norm prawnych lub ich realizacją. Jego praca o nagrobkach władców polskich jest bliższa dzisiejszej historii sztuki – mówi się o wyglądzie nagrobków, wyróżnia się ich style, ujawnia się symboliczne znaczenia alegorii, a insygnia królewskie są w nich po prostu wymieniane. Tymczasem prace poświęcone inskrypcjom na nagrobkach Bolesława Chrobrego i Bolesława Szczodrego (Śmiałego) dotyczą już nie tylko samej uroczystości koronacyjnej, ale także jej aspektów prawnych. W pracach nad dekorowaniem drzwi katedralnych znajdujemy informacje o rozwoju insygniów królewskich, stroju biskupim, rodzajach mitry, rodzajach i znaczeniu pastorałów, gestach wykonywanych podczas uroczystości. Jednak w pracach Joachima Lelewela nie stają się one przedmiotem badań. Informacje o nich są wykorzystywane jedynie jako uzupełnienie krytycznej analizy inskrypcji lub próbując ustalić daty scen przedstawionych na drzwiach. W badaniu pełnią zatem funkcję pomocniczą.

Kodikologija Lietuvoje: nuo Lelevelio iki skaitmeninio pasaulio

Dr. RIMA CICĖNIENĖ

(Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka)

Kodikologijos pradžia Lietuvoje siejama su Vilniaus universitetu ir jame dirbusio profesoriaus Joachimo Lelevelio knyga *Dvejetas bibliografinių knygų*. Šiandienos formaliuje Lietuvos mokslų ir meno sričių bei krypčių klasifikacijoje kodikologija nėra minima, tačiau dar 2011 m. Lietuvos mokslo tarybos priskyrė kodikologiją Komunikacijos ir informacijos mokslų šakai – rašto ir rašymo istorijai. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje kodikologija apibrėžiama kaip pagalbinė istorijos mokslo disciplina, tirianti rankraštinės knygas. Kodikologijos raida iki šiol nėra tapusi atskiro tyrimo objektu Lietuvoje, tad pranešimu bus siekiama aptarti šio mokslo formavimąsi ir vietą Lietuvoje.

Kodikologijos raidai Lietuvoje lemiamą reikšmę suvaidino to meto krašto mokslininkų požiūris į tai, kas buvo laikoma Lietuvos arba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės knygos istorijos objektu. Pranešime siūlomas sąlyginis kodikologijos raidos Lietuvoje skirstymas etapais, sutampantis su Lietuvos valstybės ir kultūros istorijos raida. Pirmasis jos raidos etapas prasidėjo XVIII a. pabaigoje, 1795 m. Rusijai padalijus Abiejų Tautų Respubliką, ir tęsėsi iki 1918 metų. Vyravo rusofilinės teorijos: buvo ieškoma rusiškų pradmenų, akcentuojama visa, kas rusiška. Mokslininkų dėmesys buvo skiriamas kodeksams kirilika, kurie buvo priskirti rusiškajai kultūrai. Universiteto ir uždarytų vienuolynų bibliotekos buvo išskaidomos, kodeksai kolekcionavimo arba tyrimo tikslais išvežami. 1865 m. įkurtoje Vilniaus viešojoje bibliotekoje (toliau – VVB) pradėjo dirbti Rusijos universitetus baigę mokslininkai, literatūros ir kultūros istorikai, aktyviai domėjęsi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės slaviškąja raštija. Šio laikotarpio pabaigoje VVB buvo suformuotas rankraštinų knygų rinkinys iš įvairių uždarytų bažnytinų institucijų bei asmenų dovanotų

egzempliorių. Bibliotekoje dirbę specialistai XIX–XX a. sandūroje publikavo pirmus rankraštinų knygų katalogus su kodikologiniais egzempliorių aprašais.

Antrasis etapas prasidėjo 1918 metais, atkūrus Lietuvos nepriklausomą valstybę. Priėmus lietuviybės politiką, dėmesys buvo skiriamas tik to meto Lietuvos teritorijos objektams ir tam, kas sukurta lietuvių kalba. Taip tyrimų lauke išliko tik Lietuvos statusas ir Lietuvos metraščiai, o nuošaly vėl liko tai, kas buvo sukurta lotynų, lenkų, rusėnų ir bažnytinė slavų, hebrajų, totorių ir karaimų kalbomis. Šį laikotarpį galima tęsti ir po Antrojo pasaulinio karo. Buvo manoma, kad kodikologijai, kaip mokslui apie rankraštinės knygas, nėra aplinkos plėstis, neturima rankraštinų kodeksų, priskiriamų Lietuvos knygos istorijai. Nepaisant šios nuomonės, buvo atliekami tyrimai, svarbūs kodikologijai, o tiriant istorijos šaltinius, pvz., Lietuvos Statutą, buvo sudaromi išsamūs kodikologiniai aprašai.

Trečiasis laikotarpis prasidėjo 1990 metais, atgavus Lietuvos nepriklausomybę. Laikantis principo, kad tyrimo objektais yra visa, kas sukurta Lietuvoje bei jos piliečių, į tyrimų lauką buvo įtraukta rankraštinų knygų istorinėje valstybėje vartotomis kalbomis ir rašmenimis visuma.

Tad šiuo metu galime kalbėti apie tris kodikologijos tyrimų kryptis Lietuvoje. Pirmoji – kodikologiniai tyrimai. Antroji, labiausiai išplėtota, – kodikologija kaip pagalbinė disciplina literatūros, kalbos istorijos ir istorijos šaltinių tyrimuose. Trečioji kryptis susijusi su skaitmeninėmis technologijomis ir jų teikiama galimybėmis. Pradėtos kurti skaitmeninės duomenų bazės, imti naudoti skaitmeniniai tyrimo metodai. Tad gamtos mokslai, jų naudojami cheminiai ir medžiaginiai tyrimai tapo pagalbiniais kodikologijos tyrimų atžvilgiu.

Kodikologijos tyrimo centru šiuo laikotarpiu tapo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Čia atliekami popieriaus, rašalo ir spalvotųjų pigmentų, metalo užsagų, įrišų odos tyrimai, leidžiantys naujai pažvelgti į materialųjį kodeksų kūną. Šiuo, trečiuoju, Lietuvos kodikologijos mokslo etapu itin svarbiomis tampa ne tik tradicinės tyrėjo kompetencijos, tačiau ir skaitmeninio raštingumo žinios, gebėjimas panaudoti jau sukurtus skaitmeninius įrankius.

Kodykologia na Litwie: od Lelewela do świata cyfrowego

Dr RIMA CICĖNIENĖ

(Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk)

Początek kodykologii na Litwie związany jest z Uniwersytetem Wileńskim i dziełem jego profesora Joachima Lelewela *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. Kodykologia nie jest wymieniona w dzisiejszej formalnej litewskiej klasyfikacji dziedzin i kierunków nauki i sztuki, ale w 2011 r. Litewska Rada Naukowa zaliczyła kodykologię do gałęzi Nauk o komunikacji i informacji – historii pisma i piśmiennictwa. Powszechna encyklopedia litewska kodykologię określa jako pomocniczą dyscyplinę naukową zajmującą się badaniem ksiąg rękopiśmiennych. Rozwój kodykologii nie stał się jeszcze przedmiotem odrębnego

opracowania na Litwie, dlatego w referacie postaram się omówić powstanie i miejsce tej nauki na Litwie. Decydującą rolę w rozwoju kodykologii na Litwie odegrał stosunek ówczesnych badaczy krajowych do tego, co uważano za przedmiot historii książki Litwy czy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Komunikat oferuje warunkowy podział rozwoju kodykologii na Litwie na etapy, zbieżne z historycznym rozwojem litewskiego państwa i kultury. Pierwszy etap rozwoju kodykologii na Litwie rozpoczyna się w końcu XVIII wieku, po rozbiórce Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez Rosję w 1795 r., i trwa do 1918 r. Dominowały teorie rusofilskie: poszukiwano rosyjskich zaczątków i podkreślano wszystko, co rosyjskie. Uczni skupili się na kodeksach napisanych cyrylicą, które przypisano kulturze rosyjskiej. Biblioteki uniwersytetu i zamkniętych klasztorów rozdrabniano, a kodeksy wywożono w celach kolekcjonerskich lub badawczych. W Wileńskiej Bibliotece Publicznej, założonej w 1865 r., rozpoczęli pracę naukowcy, którzy ukończyli rosyjskie uniwersytety, historycy literatury i kultury, aktywnie zainteresowani piśmiennictwem słowiańskim Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pod koniec tego okresu w Wileńskiej Bibliotece Publicznej ukształtowano zbiór ksiąg rękopiśmiennych z różnych egzemplarzy pochodzących z zamkniętych instytucji kościelnych czy sprezentowanych przez osoby prywatne. Specjaliści, którzy pracowali w bibliotece na przełomie XIX i XX w., opublikowali pierwsze katalogi ksiąg rękopiśmiennych z kodykologicznymi opisami egzemplarzy. Drugi etap rozpoczyna się w 1918 roku, po przywróceniu niepodległego państwa litewskiego. Po przyjęciu polityki litewskości zwrócono uwagę jedynie na obiekty ówczesnego terytorium Litwy i to, co powstało w języku litewskim. Tym samym w polu badawczym pozostał tylko Statut Litewski i kroniki litewskie, a to, co powstało w językach łacińskim, polskim, ruskim i cerkiewno-słowiańskim, hebrajskim, tatarskim i karaimskim, ponownie pozostało na uboczu. Okres ten można również kontynuować po II wojnie światowej. Uważano, że kodykologia, jako nauka badająca księgi rękopiśmienne, nie ma miejsca do rozwoju, nie istnieją też rękopiśmienne kodeksy zaliczane do historii księgi litewskiej. Mimo tej opinii przeprowadzono badania ważne dla kodykologii, a badając źródła historyczne, np. Statut Litewski, sporządzono szczegółowe opisy kodykologiczne. Trzeci okres rozpoczął się w 1990 roku, po odzyskaniu przez Litwę niepodległości. Zgodnie z zasadą, że przedmiotem badań jest wszystko, co powstało na Litwie oraz przez jej obywateli, do obszaru badań włączono szereg ksiąg rękopiśmiennych we wszystkich językach i znakach używanych w państwie historycznym. A więc obecnie możemy mówić o trzech kierunkach badań dotyczących kodykologii na Litwie. Pierwszym z nich są badania kodykologiczne. Drugi, najbardziej rozwinięty, to kodykologia jako dyscyplina pomocnicza w badaniu literatury, historii języka i źródeł historycznych. Trzeci obszar dotyczy technologii cyfrowych i oferowanych przez nie możliwości. Rozpoczęto opracowanie cyfrowych baz danych i wykorzystywanie cyfrowych metod badawczych. W ten sposób nauki przyrodnicze oraz stosowane przez nie badania chemiczne i materiałowe, stają się pomocnicze w badaniach kodykologicznych. Takim ośrodkiem stała się teraz Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej

Akademii Nauk. Prowadzone są tu badania papieru, atramentu i kolorowych pigmentów, metalowych spinek, opraw ze skóry, co pozwala na nowe spojrzenie na materialne ciało kodeksów. W tym trzecim etapie litewskiej kodykologii szczególne znaczenie nabierają nie tylko tradycyjne kompetencje badacza, ale także kompetencje cyfrowe, umiejętność posługiwania się już wypracowanymi narzędziami cyfrowymi.

Lotyniškosios paleografijos samprata ir tyrimų problematika nuo J. Lelevelio vadovėlio iki šių laikų

Dr. RŪTA ČĀPAITĖ

(Lietuvos istorijos institutas)

Joachimo Lelevelio vadovėlyje *Mokslai, padedantys pažinti istorinius šaltinius* paleografija, kaip atskiras pagalbinis istorijos mokslas, neminima. Ji apibrėžiama kaip sudėtinė diplomatikos dalis, priskiriama dokumentų išorinių požymių aprašui. Istorikas tai vadino „grafinis skyrius arba pažinimas medžiagos iš kurios sukurtas diplomatikos paminklas“. Kodeksų ir dokumentų išorinių požymių apraše pirmasis punktą įvardintas *medžiaga*, antrasis – *raštas*. Kalbant apie raštą, mokslininkas mini kai kuriuos lotyniškojo rašto raidos momentus, pateikia vieną kitą paleografinės analizės elementą. Didaktiniai sumetimais vadovėlyje pateikti dokumentų rašto (dažniausiai gotikinio) ir kai kurių raidžių pavidalų pavyzdžiai. Žymiai nuodugniau raidžių pavidalai pateikti 1824 m. leidime. Atkreiptinas dėmesys, kad rašto pavyzdžiai ir raidžių pavidalai apėmė gotikinį kursyvą. O jis nuodugniau analizuoti pradėtas tik XX amžiuje. Vadovėliuose Joachimas Lelevelis skyrė majuskulines (kapitalines ir uncialines) ir minuskulines raides, fiksavo nekursyvų ir kursyvų rašymą, minėjo rašto tipus (pvz., merovingų, karolingų ir kt.), tautinius raštus (vizigotų ir kt.), kalbėjo apie kai kuriuos specifinius rašto variantus (*fractura*, mišrųjį), jų vartojimą, užsiminė apie santrumpas, specialiusius ženklus, skaičius, parašus, falsifikavimą imituojant senesnį raštą ir kt.

Dalis vadovėlyje minėtų dalykų išsirutuliojo į vėlesniais laikais lotyniškoje paleografijoje plėtotas ir plėtojamas temas. Galima išskirti kelias tyrimų kryptis. Ilgą laiką dominavo kodeksams skirto rašto tyrimai, apimantys atskirose valstybėse, regionuose, skriptoriumuose, rašto mokyklose vartoto rašto raidą. Šiek tiek dėmesio būdavo skirta kanceliarijose vartotam raštui. Kartu svarstyta rašto raidos atsilikimo ar neatsilikimo klausimas. XX a. antrojoje pusėje palaiapsnui imta plėtoti gotikinio kursyvo tyrimus. Nauja kryptis buvo humanistinio kursyvo tyrimai. Jų pradžia glūdi XX a. trečiajame dešimtmetyje, plėtra sietina su XX a. paskutiniu ketvirčiu.

1941 m. didelį atgarsį ir kritiką sukėlė H. Fichtenau darbas *Mensch und Schrift im Mittelalter*. Pastaruoju metu orientuojamasi į asmens autografo tyrimus (vokiečių, anglų, italų darbai). Analizuojama žymių asmenų autografo raida, daugraštystė ir kt., domimasi moterų ir vaikų autografaus (italų, anglų darbai).

Koncepcja i problematyka badawcza paleografii łacińskiej od podręcznika J. Lelewela do współczesności

Dr RŪTA ČAPAITĖ

(Instytut Historii Litwy)

W podręczniku Joachima Lelewela *Nauki dające poznawać źródła historyczne* paleografia nie jest wymieniona jako odrębna nauka pomocnicza historii. Jest ona zdefiniowana jako integralna część dyplomatyki, przydzielona do opisu cech zewnętrznych dokumentów. Historyk nazwał to „oddziałem graficznym czyli poznaniem materiałów, z których pomnik dyplomatyczny powstał”. W opisie cech zewnętrznych kodeksów i dokumentów pod punktem pierwszym wymieniono *materiał*, drugim – *pismo*. Mówiąc o piśmie, uczony wspomina o pewnych momentach w rozwoju pisma łacińskiego, przedstawia kilka elementów analizy paleograficznej. Ze względów dydaktycznych w podręczniku przedstawiono przykłady pisma w dokumentach (głównie gotyckiego) oraz kształty niektórych liter. Znacznie dogłębniej kształty liter ukazano w wydaniu z 1824 r. Należy zauważyć, że przykłady pisma i kształty liter obejmowały i kursywę gotycką, którą bardziej szczegółowo zaczęto analizować dopiero w XX w. W podręcznikach Joachim Leleweł odróżniał litery majuskułowe (kapitałne i uncjalne) i minuskułowe, odnotowywał pisanie kursywą i niekursywą, wymienił rodzaje pisma (np., merowińskie, karolińskie), pisma narodowe (Wizygotów i in.), mówił o niektórych specyficznych odmianach pisma (*fractura*, mieszana), ich używaniu, napomknął o skrótach, znakach specjalnych, cyfrach, podpisach, fałszowaniu dokumentów przez naśladowanie starszego pisma itd. Niektóre z rzeczy wymienionych w podręczniku rozwinęły się w tematy w późniejszych czasach zgłębiane i wciąż rozwijane w paleografii łacińskiej. Można wyróżnić kilka kierunków badań. W ciągu dłuższego czasu dominowały badania poświęcone pismu kodeksów, obejmujące rozwój pisma w poszczególnych państwach, regionach, skryptoriach i szkołach pisania. Nieco uwagi zwrócono na pismo używane w kancelariach. Jednocześnie poruszono kwestię zapóźnienia w rozwoju pisma lub jego braku. W drugiej połowie XX w. stopniowo zaczęto rozwijać badania kursywy gotyckiej. Nowym kierunkiem było badanie kursywy humanistycznej, którego początki sięgają trzeciego dziesięciolecia XX w., a rozwój nastąpił w ostatniej ćwierci XX w.

W 1941 r. z wielkim rozgłosem i krytyką spotkała się praca H. Fichtenau „Mensch und Schrift im Mittelalter”. Ostatnio bada się autografy osobiste (prace badaczy niemieckich, angielskich, włoskich). Analizuje się rozwój autografów sławnych ludzi, wielopięsienność itp., interesuje się autografami kobiet i dzieci (prace badaczy włoskich, angielskich).

Aktų serijų formavimasis Vilniaus pilies teisme (XVI–XVIII amžiais)

Dr. ADAM STANKEVIČ

(Lietuvos istorijos institutas)

XVI a. antroje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo įvykdyta administracinė ir teismų reforma, pavietuose buvo įkurti nauji bajorų teismai: žemės, pilies ir pakamario. Šių teismų raštinių veiklos produktas buvo dokumentai ir aktai.

Pranešime siekiama aptarti Vilniaus – centrinio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavieto – pilies teismo raštinėje naudotus dokumentų grupavimo principus, nustatyti susidariusias knygų serijas. Preliminarūs duomenys rodo, jog jau XVI a. antroje pusėje Vilniaus pilies teisme egzistavo dvi dalykinės knygų serijos: tvirtinamųjų aktų ir einamųjų reikalų aktų serijos. Pastarojoje vyravo įvairūs vaznių atliktų veiksmų patvirtinimai. Tvirtinamųjų aktų knygoje talpinta visa kita teismo dokumentacija, taip pat ir bylose priimti sprendimai, paprastai išdėstoma laikantis chronologinio principo. Atskira einamųjų reikalų aktų serija galėjo atsirasti dėl praktinių sumetimų. Panaši tvarka išliko iki pat XVIII a. pabaigos, vadinasi, Vilniaus pilies teisme, skirtingai nei kituose LDK pavietuose buvusiuose pilies teismuose, taip ir nebuvo išskirta serija, kurioje būtų talpinami sprendimų švarraščiai.

Formalios knygų serijos Vilniaus pilies teisme pradėjo klostytis XVII a. antroje pusėje. Ankstyviausias buvo vadinamosios bylų registrų knygos, kuriose ieškovų įteiktų šaukimų pagrindu buvo registruojama bylų nagrinėjimo eilė. Tokios eilės būdavo rengiamos kiekviena sesijai, su tuo buvo susietas ir jų įvardijimas (*Registrų roczkų septembrowych, registrų roczkų decembrowych*). Tiesa, šalia to egzistavo ir specialūs bylų registrai, kuriuose buvo įrašomi ieškiniai įkalintiems asmenims (*Registrų incarceratorum*) ar šaukiamiems sutrumpinto proceso tvarka (*Registrų zakazowy*). XVIII a. antroje pusėje atsiranda nauji Seimo įstatymais įvesti bylų registrai: 1767 metais – sumarinis (daugiausiai byloms dėl paskolų), o 1790 metais – ekstrakadencinis (byloms, nagrinėjamoms specialiai surengtame teismo posėdyje).

XVIII a. Vilniaus pilies teismo raštinėje pradėta naudoti visa eilė juodraštinųjų knygų, vadinamųjų protokolų. Ankstyviausia tokia knyga datuojama 1727–1729 metais, jai buvo suteiktas pavadinimas *Teismo reikalų protokolai (Protokół spraw sądowych)*. Joje žymėta įvairių teismui svarbi informacija: byloje pateikti liudijimai, įtariamųjų ir liudininkų apklausos, sprendimų juodraščiai ir kita. Po kurio laiko atsirado atskiras protokolai, skirtas bylininkų skundams žymėtis (*Protokół procesów, manifestów*), bet atskiras sprendimų protokolai (*Protokół dekretowy*) atsirado tik 1765 metais (vėlgi vėliau, nei kituose LDK pilies teismuose). Tik nedidelė aktų serijų dalis atsirado dėl Seime priimtųjų įstatymų: Vilniaus pilies teisme 1765 m. atsirado aktų protokolų knygos, kuriose „lenkišku papročiu“ buvo registruojami šalių pasiektų sandorių tvirtinimai.

Kształtowanie się serii aktowych w sądzie grodzkim wileńskim (w XVI – XVIII w.)

Dr ADAM STANKEVIČ
(Instytut Historii Litwy)

W drugiej połowie XVI wieku w Wielkim Księstwie Litewskim dokonano reformy sądowej i podziału administracyjnego, w powiatach powstały nowe sądy szlacheckie: ziemskie, grodzkie i podkomorskie. Produktem kancelaryjnym tych sądów były dokumenty i akta. W wystąpieniu planuje się omówienie zasad grupowania dokumentów oraz ustalenie układu aktów w kancelarii sądu grodzkiego wileńskiego – centralnego powiatu Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ze wstępnych danych wynika, że już w drugiej połowie XVI w. sądzie grodzkim wileńskim istniały dwie rzeczowe serie aktowe: aktów wieczystych i spraw potocznych. W tej ostatniej przeważały relacje czyli zeznania składane przez woźnych o dokonaniu rozmaitych czynności. W księdze aktów wieczystych umieszczano całą pozostałą dokumentację, w tym wyroki sądu, zwykle w porządku chronologicznym. Taki podział mógł powstać ze względów praktycznych. Podobny porządek utrzymał się do końca XVIII w., a więc w sądzie grodzkim wileńskim, inaczej niż w innych sądach grodzkich na terytorium WKŁ, nie wyodrębniono odrębnej serii dekretów.

Formalne serie aktowe w sądzie grodzkim wileńskim zaczęły się kształtować w drugiej połowie XVII w. Najwcześniejsze były tzw. rejestry spraw, w których na podstawie wydanego stronie pozwu dokonywano wpisu decydującego o kolejności rozpatrywania sprawy. Przygotowywano je dla każdej sesji sądowej, związane z tym było i ich nazewnictwo (*regestr roczków septembrowych*, *regestr roczków decembrowych*). Co prawda istniały również rejestry spraw szczególnych, w których obwiniano osoby uwięzione (*regestr incarcerationum*) lub wezwane w postępowaniu uproszczonym (*regestr zakazowy*). W drugiej połowie XVIII w. pojawiają się nowe rejestry spraw, wprowadzone drogą ustaw sejmowych: w 1767 r. rejestr *summari processus* (przeważnie dla spraw o dług), a w 1790 – *ekstrakadencyjny* (dla spraw rozpatrywanych na specjalnych posiedzeniach sądu).

W XVIII w. w kancelarii wileńskiego sądu grodzkiego zaczęto używać rozmaitych protokołów. Najwcześniejsza taka księga pochodzi z lat 1727–1729 i nosi tytuł „Protokół spraw sądowych”. Zawiera różne informacje ważne dla sądu: zeznania w sprawie, przesłuchania podejrzanych i świadków, brudnopisy orzeczeń i tak dalej. Po pewnym czasie sporządzono osobny protokół dla rejestrowania skarg (*protokół procesów, manifestów*), ale osobny protokół orzeczeń (*protokół dekretowy*) pojawił się dopiero w 1765 r. (znowuż później aniżeli w innych sądach grodzkich na terytorium WKŁ). Tylko epizodyczna część serii aktowych powstała w wyniku uchwalonych przez Sejm ustaw: w 1765 r. w sądzie grodzkim wileńskim pojawiły się protokoły aktowe, w których „podług prawa i zwyczaju koronnego” umieszczano zeznania dokonywanych przez strony transakcji.

XIX a. vidurio Žemaitijos katalikų parapijiečių sąrašai: duomenų apie amžių patikimumo nustatymas

Mgr. LAURYNAS GIEDRIMAS
(Lietuvos istorijos institutas)

Pranešime aptariamais istorinės demografijos metodais, skirti duomenų apie gyventojų amžių patikimumui nustatyti (Viplio indeksas, ABCC metodas, Myerso indeksas, maskulinizacijos indeksas). Jais remiantis, nustatomas katalikų parapijiečių sąrašų, saugomų Vilniaus stačiatikių vyskupijos fonde (LVIA, f. 605), duomenų apie amžių patikimumas.

Tyrimui atsitiktine tvarka buvo atrinkti 1844 m. Nemakščių, 1846 m. Platelių, 1852 m. Raudėnų ir 1844 m. Šakynos parapijiečių sąrašai. Parapijiečių sąrašuose surašytų gyventojų katalikų amžius buvo nurodytas metais. Platelių ir Raudėnų parapijiečių sąrašai buvo sudaryti lenkų kalba, o Šakynos ir Nemakščių parapijiečių sąrašai – rusų. Atlikus tiriamuose parapijiečių sąrašuose pateiktų gyventojų amžiaus duomenų skaičiavimus Viplio ir ABCC metodais paaiškėjo, jog patikimiausi turėtų būti Šakynos parapijiečių sąraše pateikti duomenys apie parapijos gyventojų amžių. Tiek pagal Viplio, tiek pagal ABCC metodus Nemakščių parapijiečių sąrašo duomenys apie amžių vertintini kaip silpni, o Platelių ir Raudėnų – kaip labai silpni.

Pagal maskulinizacijos indeksą parapijiečių sąrašų duomenų vertė kiek kitokia. Derėtų atkreipti dėmesį, jog visose parapijose berniukų iki 4 metų amžiaus buvo mažiau negu to paties amžiaus mergaičių. Šakynos parapijoje berniukų ir mergaičių skaičiaus skirtumas buvo mažiausias, o Nemakščių – didžiausias. Myerso metodas patvirtino, jog Šakynos parapijiečių sąraše pateikti duomenys apie gyventojų amžių buvo mažiausiai apvalinami, o Raudėnų parapijiečių sąraše – daugiausiai.

Taikant demografų pasitelkiamus šaltinių patikimumo nustatymo metodus, galima ne tik patikrinti duomenis, bet ir daug sužinoti apie patį šaltinį, jo sudarymo principus ir aplinkybes, o tai yra naudinga ir kitų mokslo sričių tyrėjams. Būtent todėl istorinėje demografijoje taikomi duomenų patikimumo nustatymo metodai šį mokslą daro pagalbinu istorijos mokslu.

Spisy parafian katolickich na Žmudzi w połowie XIX wieku: ustalenie wiarygodności danych dotyczących wieku

Mgr. LAURYNAS GIEDRIMAS
(Instytut Historii Litwy)

W referacie omawiane są metody demografii historycznej pozwalające określić wiarygodność danych dotyczących wieku mieszkańców (indeks Whipple’a, metoda ABCC,

indeks Myersa, indeks maskulinizacji). Na ich podstawie ustalano wiarygodność danych dotyczących wieku w spisach parafian katolickich, przechowywanych w dziale Duchownej Konsystorii Prawosławnej Diecezji Wileńskiej (LVIA, f. 605). Do badania wybrano losowo spisy parafian w Niemoksztach z 1844 r., Płotelach z 1846 r., Raudenach w 1852 r. i Szakinowie w 1844 r. Wiek ludności katolickiej w spisach parafialnych podano w latach. Spisy parafian Płotel i Rauden sporządzono w języku polskim, a spisy parafian Szakinowa i Niemokszty w języku rosyjskim. Obliczenia danych dotyczących wieku ludności w badanych spisach parafian metodą Whipple'a i ABCC wykazały, że najbardziej wiarygodne powinny być dane dotyczące wieku mieszkańców podane w spisie parafii szakinowskiej. Zarówno według metody Whipple'a, jak i ABCC dane dotyczące wieku w spisie parafian w Niemoksztach można ocenić jako słabe, a w Płotelach i Raudenach – jako bardzo słabe. Jednak według indeksu maskulinizacji wartość danych ze spisów parafialnych jest nieco inna. Należy zwrócić uwagę, że we wszystkich parafiach chłopców do 4 roku życia było mniej niż dziewcząt w tym samym wieku. W parafii szakinowskiej różnica między liczbą chłopców i dziewcząt była najmniejsza, a w Niemoksztach – największa. Metoda Myersa potwierdziła, że dane dotyczące wieku ludności w spisie parafii szakinowskiej były najmniej zaokrąglone, a w spisie parafii raudenskiej – najbardziej. Metody stosowane przez demografów do określania wiarygodności źródeł mogą nie tylko weryfikować dane, ale także dostarczać wielu informacji o samym źródle, zasadach i okolicznościach jego powstania, co jest przydatne także dla badaczy z innych dziedzin nauki. Dlatego właśnie metody stosowane w demografii historycznej do określania wiarygodności danych czynią tę dyscyplinę nauką pomocniczą historii.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėvaldos struktūros palikimas XIX a. kartografijos šaltiniuose: istorinės Merkinės seniūnijos atvejis

Mgr. ŽYGMANTAS BURŽINSKAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Merkinės krašto muziejus)

LDK laikotarpiu miestų, kaimų, seniūnijų ir kitų teritorinių vienetų struktūra dažniausiai buvo apibūdinama tik teritorijų ribų aprašymais, kuriuos retais atvejais lydėjo kartografiniai žymėjimai arba detalūs planai bei žemėlapiai. Rusijos imperijos okupacijos metais, dar XIX a. pradžioje buvo įsteigta Vilniaus gubernijos braižykla, kurios viena pagrindinių veiklos krypčių buvo sistemingas valdiškų žemių planų sudarymas. Per keletą dešimtmečių jų veikla pasiekė ir atokiausias gubernijos vietas. Šios braižyklos egzistavimo laikotarpiu buvo sudaryti daugelio valdiškų dvarų, atskirų pavienių kaimų ar palivarkų detalūs planai. Panašiai buvo ir kitose naujai sukurtose gubernijose. Lyginant

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio atskirų žemių inventorinius duomenis, kitus rašytinius šaltinius ir XIX a. I pusės kartografinę medžiagą, atsiskleidžia plataus spektro Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio lokalių erdvių būklė. Ši medžiaga leidžia atskleisti atskiros žemėvaldos, taip pat konkrečių savininkų valdytų valakų ribas. Lyginant medžiagą, atsiskleidžia senųjų kelių, įvairios gamtinės aplinkos struktūros palikimas.

Šio tyrimo tikslas yra lokalinės istorijos tyrimai, kai, remiantis skirtingų laikotarpių rašytinių bei kartografinių šaltinių duomenimis, atkuriamos istorinės Merkinės seniūnijos, atskirų privačių dvarų ir palivarkų teritorijų ribos bei kiti kultūrinio kraštovaizdžio elementai. Šie duomenys leidžia pastebėti senųjų žemėvaldos ribų pėdsakus ir šiandieniniame kraštovaizdyje, o retais atvejais galima aptikti ir senuosius teritorijų ribų žymėjimo įrengimus. Istorinė Merkinės seniūnija po Abiejų Tautų Respublikos sunaikinimo pateko į skirtingų valstybių, vėliau gubernijų teritorijas, todėl senųjų ribų nustatymui reikalinga atskirų gubernijų žemėvaldos dokumentų analizė. Šio tyrimo rezultatai leidžia tvirtai teigti, kad XIX a. I pusės gubernijų braižyklių kartografinė medžiaga yra iki šiol menkai įvertintas šaltinis, tiriant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio žemėvaldos struktūrą.

Struktūra žemėvaldos žemėvaldos struktūros palikimas XIX a. kartografijos šaltiniuose: istorinės Merkinės seniūnijos atvejis

Mgr. ŽYGMANTAS BURŽINSKAS

(Uniwersytet Witolda Wielkiego, Muzeum Regionalne w Mierczu)

W czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego strukturę miast, wsi, starostw i innych jednostek terytorialnych określano najczęściej przy okazji opisów granic, którym rzadko towarzyszyły oznaczenia kartograficzne czy szczegółowe plany i mapy. Już w okresie okupacji przez Imperium Rosyjskie, jeszcze na początku XIX w. założono *wileńską kreślarnię* gubernialną (Виленская губернская чертёжная), której jednym z głównych kierunków działalności było systematyczne sporządzanie planów ziemi rządowej. W ciągu kilku dziesięcioleci jej działalność sięgnęła najbardziej oddalonych obszarów gubernii. W okresie istnienia tej kreślarni wykonano szczegółowe plany wielu dworów rządowych, poszczególnych wsi czy folwarków. Podobna sytuacja miała miejsce w innych nowo utworzonych guberniach. Porównanie danych inwentarzowych poszczególnych ziem okresu Wielkiego Księstwa Litewskiego, innych źródeł pisanych i materiału kartograficznego z pierwszej połowy XIX w. ukazuje szerokie spektrum struktur przestrzeni lokalnych. Materiał ten umożliwia ujawnienie granic poszczególnych majątności, a także wólk zarządzanych przez konkretnych właścicieli. Porównanie materiału ujawnia spuściznę dawnych dróg, rozmaitych struktur środowiska naturalnego.

Referat należy do nurtu badań lokalnych. Opierając się na danych zaczerpniętych z źródeł pisanych i kartograficznych z różnych okresów dokonuje się rekonstrukcja granic terytorium historycznego starostwa mereckiego, poszczególnych prywatnych dworów i folwarków oraz innych elementów krajobrazu kulturowego. Dane te pozwalają na odnalezienie śladów dawnych granic własności ziemskiej w dzisiejszym krajobrazie, a w rzadkich przypadkach również na wykrycie starych oznaczeń granicznych. Po upadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów historyczne starostwo mereckie znalazło się w obrębie różnych państw, następnie guberni, dlatego w celu ustalenia dawnych granic konieczna jest analiza dokumentów własności ziemskich poszczególnych guberni. Wyniki dociekań pozwalają stwierdzić, że materiał kartograficzny kreślarzy gubernialnych z pierwszej połowy XIX w. jest wciąż niedocenionym źródłem w badaniach struktury własności ziemskiej okresu WKL.

Mykolas Zaleskis kritika

Mgr. KĘSTUTIS GUDMANTAS

(Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

Mykolas Zaleskis (Michał Zaleski, h. Lubicz, † 1842) iki šiol nesulaukė istorikų dėmesio, nors buvo žinomas juristas, Nesvyžiaus ordinato Dominyko Jeronimo Radvilos ir jo dukters Stefanijos patikėtinis. XVIII–XIX a. sąvartoje jis įsigijo Veliunos dvarą, tačiau dažnai gyvendavo Vilniuje, o jo sūnūs studijavo Vilniaus universitete (Konstantinas buvo filaretas, vėliau – 1831 m. sukilimo dalyvis ir Joachimo Lelevelio šalininkas emigracijoje).

1825–1830 m. Mykolas Zaleskis bylinėjosi su Veliunos prepozitu Kiprijonu Nezabitauskiu-Zabičiu dėl Laibguvio pievos. Tarp Zabičio pateiktų dokumentų buvo 1443 m. Ldk Žygimanto Barzdotojo privilegija, kuria suteikiama Magdeburgo teisė Veliunos miestui ir apibrėžiamos Veliunos bažnyčios žemių ribos bei miestiečių prievolės. Tai – istorikams neblogai žinomas falsifikatas, sukurtas XVIII a. pabaigoje ir „naujai atrastas“ XX amžiuje.

Tačiau tyrėjams liko nežinomas Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas XIX a. 4–5 deš. rankraštis (4 puslapiai *in folio*, datuojame pagal herbinį popierių), su prierašu „P[ana] Zaleskiego“. Rankraštyje pateikiama išsami 1443 m. falsifikato kritika:

1) istoriniai argumentai (klaidinga data, fantastiškas valdovo įvardijimas prievardžiu „Barzdotasis“ (*Brodaty*) ir kt.);

2) tekstologiniai argumentai: epochos neatitinkantis „statutinis stilius“ (turimas omenyje 1588 m. Lietuvos Statutas); anot Zaleskio, užtenka palyginti su autentiškais dokumentais – kad ir su 1421 m. Vytauto privilegija Veliunos bažnyčiai;

3) diplomatiniai argumentai: hibridinis privilegijos pobūdis – privilegijos niekad nebuvo suteikiamos dviem subjektams – šiuo atveju miestui ir bažnyčiai; privilegijose nebūdavo smulkiai aprašomos žemių ribos.

Zaleskis falsifikato autoriui prikišo istorinės erudicijos stoką ir netgi berašystę. Įdomu, kad pats Zaleskis, kaip nemažai to meto Žemaitijos dvarininkų, buvo Palemono gėrbėjas: ant Serežiaus piliakalnio („Palemono kalno“) mitiniam valdovui net buvo pastatęs akmeninį paminklą. Tai kontrastavo su Vilniaus universitete dirbusių istorikų (Joachimo Lelevelio ir kitų) kritišku požiūriu į Lietuvos ir Žemaitijos „pradininką“.

Krytyka Michała Zaleskiego

Mgr. KĘSTUTIS GUDMANTAS

(Instytut Literatury Litewskiej i Folkloru)

Michał Zaleski (h. Lubicz, † 1842) dotychczas nie cieszył się zainteresowaniem historyków, choć był znanym prawnikiem, powiernikiem ordynata nieświeskiego Dominika Hieronima Radziwiłła i jego córki Stefanii. Na przełomie XVIII–XIX w. nabył on dwór wieloński, ale często mieszkał w Wilnie, a jego synowie studiowali na Uniwersytecie Wileńskim (Konstanty był filaretą, później uczestnikiem powstania listopadowego i zwolennikiem Joachima Lelewela na emigracji). W latach 1825–1830 Michał Zaleski procesował się z Cyprianem Niezabitoskim, prepozytem wielońskim o tęgę Łajbguwis. Wśród dokumentów przedłożonych przez Niezabitoskiego znalazł się przywilej wielkiego księcia litewskiego Zygmunta Brodatego z 1443 r. nadający prawa miejskie Wielonie, w którym zostały określone granice ziem kościoła wielońskiego oraz obowiązki mieszczan. Jest to falsyfikat dość dobrze znany historykom, powstały pod koniec XVIII wieku i „odkryty” na nowo w XX wieku.

Jednak nieznanym dla badaczy pozostał rękopis z 4–5 dekadzie XIX w. (4 strony *in folio*, datę ustalono na podstawie papieru herbowego) z dopiskiem „P[ana] Zaleskiego”, przechowywany w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego. Rękopis zawiera szczegółową krytykę falsyfikatu z 1443 r.:

1) Argumenty historyczne (błędna data, fantastyczne nazwanie władcy przydomkiem „Brodaty” itp.)

2) Argumenty tekstologiczne: nie pasujący do epoki „styl statutowy” (chodzi o Statut Litewski 1588 r.); według Zaleskiego wystarczy porównać go z autentycznymi dokumentami, chociażby przywilejem Witolda z 1421 r. dla kościoła w Wielonie;

3) Argumenty dyplomatyczne: hybrydowy charakter przywileju – przywileje nigdy nie nadawano dwóm podmiotom, w tym przypadku miastu i kościołowi; przywileje nie zawierały szczegółowego opisu granic ziem.

Zaleski zarzucił autorowi falsyfikatu brak erudycji historycznej, a nawet analfabetyzm. Ciekawe, że sam Zaleski, podobnie jak wielu ówczesnych żmudzkich ziemian, był wielbicielem Palemona; na górze zamkowej w Średnikach („Góra Palemona”) wznosił nawet kamienny pomnik mitycznego władcy. Kontrastowało to z krytycznym postawą historyków pracujących na Uniwersytecie Wileńskim (Joachim Leleweł i inni) wobec „założyciela” Litwy i Żmudzi.

Archiwa kościelne i archiwistyka kościelna w Polsce dzisiaj. Zarys problematyki

Ks. dr MICHAŁ SOŁOMIENIUK

(Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Stowarzyszenie Archiwistów Kościelnych)

Przedmiotem zainteresowania autora są wyłącznie archiwa i archiwiści instytucji Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce.

1. Modele funkcjonowania archiwów kościelnych w Polsce.

Archiwa kościelne nie tworzą żadnej struktury a ponadto łączą nierzadko funkcje archiwum i biblioteki historycznej i/lub muzeum. Nowe podziały terytorialne Kościoła w Polsce (1992, 2004) przyczyniły się do tego, że na w nowych diecezjach w większości nie powołano archiwów historycznych. Wśród istniejących archiwów część funkcjonuje na wzór archiwów publicznych, część natomiast pozostaje trudno dostępna dla badaczy.

2. Ośrodek Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych (ABMK) Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Powyższy ośrodek jest najbardziej zasłużoną dla archiwów i archiwistyki instytucją kościelną w Polsce. Działa od roku 1956 i pod względem naukowym oraz zawodowym stanowi pierwszy punkt odniesienia dla środowiska.

3. Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych (SAK).

W roku 2003 powołano do życia stowarzyszenie, które na zasadzie dobrowolności skupia część środowiska archiwistów kościelnych. SAK wydaje własny rocznik naukowy, organizuje lub współorganizuje konferencje naukowe i szkolenia a także integruje środowisko.

4. Kształcenie archiwistów kościelnych.

KUL oraz Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie kształcą archiwistów i w swojej propozycji edukacyjnej uwzględniają rolę archiwów kościelnych. W wystąpieniu omawiane są obie drogi formacji intelektualnej i zawodowej.

5. Współpraca z archiwami państwowymi.

Po upadku komunizmu nawiązano bardzo owocną współpracę kościelnej i państwowej służby archiwalnej. Organizowane są wspólne konferencje, szkolenia a ostatnio, od roku 2017, działa Grupa Robocza do spraw archiwów kościelnych przy Naczelnej Dyrektora Archiwów Państwowych w roku 2017. Grupa wypracowała „katalog dobrych praktyk” dla archiwistów kościelnych.

Bažnyčios archyvai ir bažnyčios archyvistika Lenkijoje šiandien. Problematikos metmenys

Kun. dr. MICHAŁ SOŁOMIENIUK

(Gniezno arkivyskupijos archyvas, Bažnyčios archyvarų asociacija)

Autoriaus tyrimo objektas apsiriboja Lenkijos Romos katalikų bažnyčios institucijų archyvais ir archyvarais.

1. Bažnyčios archyvų funkcionavimo modeliai Lenkijoje.

Bažnyčios archyvai nesudaro jokios struktūros, be to, dažnai sujungia archyvo ir istorinės bibliotekos ir (arba) muziejaus funkcijas. Nauji teritoriniai Bažnyčios suskirstymai Lenkijoje (1992, 2004) prisidėjo prie to, kad naujosios vyskupijos daugeliu atvejų istoriniai archyvai nebuvo įsteigti. Iš esamų archyvų kai kurie veikia kaip viešieji archyvai, o kiti lieka sunkiai prieinami tyrėjams.

2. Liublino katalikiškojo universiteto Bažnyčios bibliotekų ir muziejų archyvų centras.

Šis centras yra labiausiai nusipelnusi archyvams ir archyvistikai bažnyčios įstaiga Lenkijoje. Ji veikia nuo 1956 m. ir moksliniu bei profesiniu požiūriu yra svarbiausias atskaitos taškas bendruomenei.

3. Bažnyčios archyvarų asociacija.

2003 metais buvo įkurta asociacija, kuri savanoriškais pagrindais vienija dalį bažnyčios archyvarų bendruomenės. Bažnyčios archyvarų asociacija leidžia savo mokslu metraštį, organizuoja mokslines konferencijas ir mokymus, integruoja bendruomenę.

4. Bažnyčios archyvarų ugdymas.

Liublino katalikiškasis universitetas ir Krokuvos popiežiškasis Jono Pauliaus II universitetas ugdo archyvarus ir savo edukacijoje pasiūloje atsižvelgia į bažnyčios archyvų vaidmenį. Pranešime aptariami tiek intelektualinio, tiek profesinio ugdymo būdai.

5. Bendradarbiavimas su valstybės archyvais.

Po komunizmo žlugimo užsimezgė labai vaisingas bažnyčios ir valstybės archyvų tarnybos bendradarbiavimas. Rengiame bendros konferencijos, mokymai, o pastaruoju metu, nuo 2017 metų, veikia Bažnyčios archyvų darbo grupė prie Vyriausiosios valstybės archyvų valdybos. Grupė parengė „gerosios praktikos katalogą“, skirtą bažnyčios archyvams.

Archiwum osobiste jako źródło do badań nad biografią i działalnością naukową historyka. Na przykładzie spuścizny badacza dziejów Słowiańszczyzny Andrzeja Wędzkiego (1927–2017)

Dr WOJCIECH MĄDRY

(Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk)

Wśród nauk pomocniczych historii wspomagających pracę historyka, ważne miejsce zajmuje archiwistyka. Wśród licznych rodzajów zasobów archiwalnych wyróżniamy spuścizny uczonych, określane także jako archiwa osobiste. Są one bezpośrednim źródłem historycznym służącym do badania biografii oraz działalności naukowej danego uczonego a zarazem pośrednim do badań nad rozwojem, charakterem oraz kierunkami badań prowadzonych na danym terenie w określonym czasie. Przykładem archiwum osobistego wykraczającego poza materiały związane z pracą ściśle naukową jest znajdująca się w poznańskim Archiwum PAN spuścizna zmarłego w Poznaniu w dniu 13 grudnia 2017 r. w wieku 90 lat badacza dziejów wczesnej Słowiańszczyzny i osadnictwa na terenach Europy Środkowej, długoletniego kierownika Zakładu Słowianoznawstwa PAN, redaktora jedynego ośmiotomowego dzieła o historii i kulturze dawnych Słowian – *Słownika starożytności słowiańskich*, prof. Andrzeja Wędzkiego. Była ona systematycznie tworzona przez wiele dziesięcioleci, od młodości niemal do końca życia jej autora. Wszystkie wchodzące w jej skład materiały zostały tematycznie uporządkowane i włożone do ponad stu teczek. Poza typowymi materiałami dokumentującymi wieloletnią pracę naukową jak artykuły, recenzje czy korespondencja w jej skład wchodziły liczne materiały ukazujące bogaty i różnorodny obraz świata widziany oczami jej twórcy. Obraz ten kształtowała pasja gromadzenia wiedzy o przeszłości w celu uchronienia jej przed zapomnieniem. Przejawem jej są materiały genealogiczne, opisy wędrówek czy kolekcja zdjęć składająca się na *Archiwum fotograficzne*. Jest ona źródłem do poznania ciągłości losów kilku pokoleń Polaków wywodzących się z różnych środowisk którzy po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. wyruszyli na teren byłego zaboru pruskiego aby tam od podstaw tworzyć polskie szkolnictwo. Dopetnieniem jego są losy kolejnego pokolenia urodzonego już w niepodległej Polsce, któremu dane było doświadczyć okropności II wojny światowej i wchodzenia w dojrzałe życie związane z początkami działalności naukowej w epoce stalinowskiej. Stanowi ona bogate pole do badań dla przedstawicieli różnych kierunków wchodzących w skład nauk pomocniczych historii a także ukazuje bogaty i różnorodny obraz świata widziany oczami jej twórcy.

Asmeninis archyvas kaip istoriko biografijos ir mokslinės veiklos tyrimo šaltinis. Slavų žemių istorijos tyrinėtojo Andrzejaus Wędzkio (1927–2017) palikimo pavyzdžiu

Dr. WOJCIECH MĄDRY

(Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos institutas)

Archyvistika užima svarbią vietą tarp pagalbinių istorijos mokslų, padedančių istoriko darbe. Tarp daugybės archyvinų išteklių rūšių išskiriame mokslininkų palikimus, dar vadina- mus asmeniniais archyvais. Tai yra tiesioginis istorijos šaltinis, kuris naudojamas konkrečiau mokslininko biografijai ir mokslinei veiklai tirti. Jis taip pat yra netiesioginis šaltinis – tam tikroje srityje konkrečiu metu atliekamų tyrimų raidai, pobūdžiui ir kryptiai analizuoti.

Asmeninio archyvo, apimančio ne tik su moksliniu darbu susijusią medžiagą, pavyzdys yra Lenkijos mokslų akademijos archyve Poznanėje saugomas prof. Andrzejaus Wędzkio palikimas. Ankstyvųjų slavų žemių ir gyvenviečių Vidurio Europoje istorijos tyrinėtojas, ilgametis Lenkijos mokslų akademijos Slavistikos instituto vadovas, vienintelio aštuonių tomų veikalo apie senovės slavų istoriją ir kultūrą – *Slavų senovės žodyno* – redaktorius mirė 2017 m. gruodžio 13 d. Poznanėje, būdamas 90 metų. Jo palikimas buvo sistemingai kuriamas ilgus dešimtmečius, beveik nuo autoriaus jaunystės iki pat gyvenimo pabaigos. Visa jame esanti medžiaga buvo išdėstyta temiškai ir sutalpinta į daugiau nei šimtą aplankų.

Be tipinės medžiagos, dokumentuojančios daugelio metų mokslinį darbą, tokios kaip straipsniai, recenzijos ar susirašinėjimas, jame yra daug medžiagos, kurioje pateikiamas turtinas ir įvairus pasaulio vaizdas, matomas jo kūrėjo akimis. Šį vaizdą suformavo aistra kaupti informaciją apie praeitį, kad ji nebūtų pamiršta. Ji pasireiškė genealoginėje medžiagoje, kelionių aprašymuose ar nuotraukų rinkinyje, sudarančiame *Nuotraukų archyvą*.

Tai šaltinis, leidžiantis sužinoti apie kelis kartus lenkų, kilusių iš įvairių aplinkų, likimo tęstinumą, kurie 1918 metais, Lenkijai atgavus nepriklausomybę, iškeliavo į buvusią Prūsijos teritoriją, siekdami ten nuo nieko pradėti kurti lenkišką švietimą. Jį papildė naujos kartos, gimusios nepriklausomoje Lenkijoje, turėjusios patirti Antrojo pasaulinio karo baisumus ir įžengti į brandų gyvenimą, susijusį su mokslinės veiklos pradžia stalinizmo epochoje, likimas.

Tai turtinas tyrimų laukas įvairių pagalbinių istorijos mokslo kryptių atstovams, kuris atskleidžia turtinę ir įvairią pasaulio vaizdą, matomą jo kūrėjo akimis.

Konferenciją finansuoja / Konferencja jest finansowana przez:

Lietuvos istorijos institutas / Instytut Historii Litwy

Konferenciją parėmė / Konferencja wspierana przez:

Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas / Prezydium Litewskiej Akademii Nauk

Lenkijos institutas Vilniuje / Instytut Polski w Wilnie

Lenkijos mokslų akademijos Mokslo ir technikos istorijos komitetas / Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk

Konferencijos organizacinis komitetas / Komitet organizacyjny:

Lietuvos istorijos institutas / Instytut Historii Litwy

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka / Biblioteka im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk

Lenkijos mokslų akademijos L. ir A. Birkenmajerių mokslo istorijos institutas / Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas / Wydział Historyczny Uniwersytetu Wileńskiego

Varšuvos universiteto biblioteka / Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Lenkijos mokslų ir menų akademijos biblioteka Krokuvoje / Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie

Jogailos universiteto Krokuvoje Istorijos institutas / Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

Lenkijos kultūros centras Paryžiuje – Sorbonos universitetas / Ośrodek Kultury Polskiej w Paryżu – Sorbonne Université

LIETUVOS ISTORIJOS
INSTITUTAS

LIETUVOS MOKSLŲ AKADEMIJOS
VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKA

BIBLIOTEKA
UNIWERSYTECKA
W WARSZAWIE

Biblioteka
Naukowa
PAU i PAN
w Krakowie

